

ДНЕВНИКЪ

(стенографически)

на

XII^{то} Обикновено Народно Събрание

(първа редовна сесия).

IX заседание, петък, 25 октомврий 1902 г.

(Отворено въ 3 ч. и 15 м. послѣ пладнѣ подѣ прѣдседателството на подпрѣдседателя г. А. Франгя.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: (Звъни.) Засѣданието се отваря.

Г-нъ секретарьтъ ще прочете поименния списъкъ на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретарь Д. Филовъ: (Прочита списъка. Отсѣтствуватъ г. г. прѣдставителитѣ: С. Арсениевъ, Т. Бурмовъ, И. Веселиновъ, И. Георгиевъ, М. Георгиевъ, И. Гърковъ, Д-ръ Г. Гаговъ, Д-ръ П. Гудевъ, Д-ръ Д. Милковъ, Г. Згуревъ, П. Златаровъ, Д. Зографски, А. Каназирски, Д. Манчовъ, Н. Марковъ, М. Милевъ, Н. Мушановъ, Е. Начевъ, Н. Начовъ, М. Павловъ, Г. Пеневъ, Н. Рапеевъ, С. Савовъ, А. Самоковлийски, М. Такевъ, Ц. Таслаковъ, П. Тенчевъ, П. Тодоровъ, Г. Трифоновъ, И. Тянковски, А. Урумовъ, М. Хюсеиновъ и П. Чаушовъ.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Отъ 188 души народни прѣдставители, отсѣтствуватъ 33. Има законното число народни прѣдставители — засѣданието продължава.

Честъ имамъ да направя слѣдующитѣ съобщения. Разрѣшени сж отпуски: на Старозагорския народенъ прѣдставителъ г. Милю Милевъ 6 дена; на Еленския народенъ прѣдставителъ г. Юрданъ Теодоровъ 10 дена; на Пловдивския народенъ прѣдставителъ г. Драганъ Манчовъ 6 дена; на Ловчанския народенъ прѣдставителъ г. Атанасъ Коновъ 6 дена; на Цариградския народенъ прѣдставителъ г. Емануилъ Начевъ 5 дена, и на Бѣленския народенъ прѣдставителъ г. Димитъръ Зографски 10 дена.

Второ съобщение. Постѣпилъ е законопроектъ за данъка върху овцетѣ и козитѣ, който законопроектъ се раздаде и за който, съгласно чл. 45 отъ правилника, ще бѣде опредѣленъ день за прочитането му.

Постѣпило едно прѣдложение отъ г. Вжжарова, Трънски народенъ прѣдставителъ, за измѣнение чл. 98 отъ сѣдопроизводството по углавни дѣла, които сж подсѣдни на мировитѣ сѣдии и чл. 118 отъ гражданското сѣдопроизводство.

Пристѣпваме къмъ дневния редъ: продължение разискването по отговора на тронното слово.

Първъ има думата г. Я. Забуновъ.

Я. Забуновъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Слѣдъ рѣчитѣ на толкова оратори, които очѣртаха своитѣ гледища доста пространно, ще позволите да кажа и азъ нѣколко думи. Миналата година, когато азъ или нѣкой отъ нашата група се качаха туку да говорятъ по каузата, която ние защитаваме, чувахме гласове отъ разни страни: само вие не сте земледѣлци, само вие не ги защитавате и т. н. Други ни казваха: дайте ни патента, че имате право да защитавате тѣхнитѣ интереси; трети даже ни искаха нотариални пълномощия. Вчера, г-да народни прѣдставители, вие чухте г. Киркова, който защитаваше своята кауза и който тѣй добръ ви говорѣше за 100—200.000 наемни работници. Той казваше на правителството: защитаваме наемния трудъ; той ще ни спаси. Безспорно, г. Кирковъ бѣше правъ и никой отъ васъ не го прѣкъсна и никой отъ васъ не поиска пълномощно, че той защитава интереса само на наемнитѣ работници, които възлизатъ на 100—200.000. Г-нъ Кирковъ бѣше безспорно правъ, и затуй виждамъ, че у насъ е настѣпило едно отрѣзвение, и затуй никой го не прѣкъсна. Другъ единъ отъ г. г. народнитѣ прѣдставители, г. Юрданъ Теодоровъ, излѣ туку единъ Еремиевъ плачъ за едни данъкоплатци, че били прѣтрупани много и че при всичкото приятелство, което има съ г. Министра на

Финанситѣ, то не му бърка да го упрекне, че той въпрѣки законитѣ отива да ги облага не съ тѣзи данѣци, които би трѣбвало да плащатъ, а пѣщо повече. Ако г. Кирковъ можеше да говори за интереситѣ на стотина хиляди работници и ако г. Теодоровъ можеше да говори за едно съсловие, което възлиза на 10—20.000 души, тогава позволѣте и на мене да говоря за интереситѣ не на стотина хиляди, а за 2.800.000 човѣшки гърла, които се борятъ съ земята. Но това азъ искамъ да кажа нѣколко думи.

Г-да народни прѣдставители! Азъ направихъ този малъкъ трудъ и взехъ всичкитѣ тронни слова и всичкитѣ имъ отговори отъ 1879 г. до днескашното, за да намѣрия пѣщо и да прочета относително економическата политика на правителствата отъ 1879 г. досега. И трѣбва да ви кажа, за голѣмо мое съжаление, че азъ никѣдъ не намѣрихъ ни дума за главния поминѣкъ на страната, който храни всички ни.

П. Каравеловъ: Ни една дума?

Я. Забуновъ: Ни една дума не е казано.

П. Каравеловъ: Много сте внимателни!

Единъ отъ дѣсницата: Значи, Вие прѣвъ заговорвате за това.

Я. Забуновъ: Тѣй че, искамъ да кажа, че по причина на туй прѣнебрѣгване на интереситѣ на тази грамадна маса, не се е дало подобащото внимание на нея, отколкото на всичко друго, което е било главно занимание на нашитѣ държавници досега. Менѣ ми се чини, че най-главната политика, която трѣбва да води всѣко българско правителство, едно правителство, което е правителство на една чисто земеделѣческа страна, трѣбва да бѣде политиката на подобрене поминѣка на страната. Азъ разбирамъ, че правителството трѣбва, прѣди всичко, да постави на здрави основи економическата политика на страната. Ние всичкома говоримъ Г-нѣ Каравеловъ! Станѣте послѣ говорѣте; моля, не ме прѣкъсвайте! (П. Каравеловъ: Не е истина, че Ви прѣкъсвамъ. Азъ говоря тукъ за кандидатурата на чиста земеделѣческа, че народътъ е земеделѣчески, че ако той е охолентъ, и държавата ще бѣде охолна, че ако тази производителна маса е добръ, и цѣлиятъ народъ ще бѣде добръ. Ала правимъ ли ние пѣщо за него? Ето на кое азъ ще се потруда да отговоря. Прѣди всичко, както въ отговора на тазгодишното тронно слово, така и въ експозите, което г. Министъръ-Президентътъ направил, не се съглежда нищо по това, като изключимъ, разбира се, само нѣколкото дребни законопроекти, които той изброи. Ние, напр., не виждаме да се внесатъ, или помисль да се внесатъ, нѣкакви реформи въ данѣчната система. Ние всичкома — и вие, и азъ — отъ тая трибуна казваме, че съществуващата данѣчна система е лоша, че тя е не-

справедлива, че данѣцитѣ не сѫ равномерно разпрѣдѣлени, че понеже данѣцитѣ сѫ основани на десетѣчната система, затуй тя е несправедлива и че намѣсти планътъ левъ, намѣсти — 2 л., а това е двойно, отъ което ти донаси. (Глътка.) Ще възстановите ли реда, г-нѣ прѣдседателю?

Прѣдседателствующъ А. Франга: Моля, г-да, тишина; нѣдѣйте смущава оратора.

Я. Забуновъ: Като се оплакваме отъ данѣчната система, ние при това не виждаме никакви реформи да ни послѣга правителството. Истинна, той не е въпросъ тѣй лесенъ и не може съ единъ замахъ да се свърши; но ние не виждаме никаква помисль да се направи пѣщо въ това направление. Обратно, отъ 25 години нашата данѣчна система и особено поземелиниятъ налогъ е билъ съ този. Ако е трѣбвало на правителството повече пари, налагало е десетѣка въ натура; промъ се види отдолу ронотъ, налагало е десетѣка въ пари; работата е, че отъ 25 години нашитѣ управници сѫ се въртели въ водовъртежъ, но сѫ въ този водовъртежъ: отъ десетѣкъ въ натура, въ пари и обратното, споредъ това, кое е изисвало. (Д. Христовъ: Данѣктътъ е намаляванъ, а не е увеличаванъ.) Послѣ, втори единъ голѣмъ въпросъ. Безспорно е, че у насъ господствува дребната собственостъ и че това е така, казва ни статистиката. Напр., споредъ статистиката отъ 1896 и 1897 години имало е дребни собственици отъ 1 до 150 декара 500.783, а количеството на всички ниви е било 29.599.029 декара, разпрѣдѣлени, както казахъ и по-напрѣдъ, на 500.783 собственици — горѣ-долу по 5 1/2 декара на човѣкъ; а пъкъ отъ 150—200 декара е имало само 13.000 собственици; отъ 200—300 декара е имало 8.714; отъ 300—400 декара е имало 2.643; отъ 400—500 декара е имало 1.062; до 1.000 — 1.231; до 2.000 — 398; до 3.000 — 79; до 5.000 — 46 и нагорѣ отъ 5.000 е имало само 14 души. Значи, всичкитѣ едри собственици, които ние можемъ да ги кажемъ едри, възлизатъ на една цифра отъ 19.000, а всички други 500.783 владѣятъ по 1—150 декара земя.

Безспорно е — това го доказватъ и много економисти, — че дребниятъ земеделѣецъ има кулъ прѣимущества прѣдъ едрия, понеже трудѣтъ на дребния е по-производителенъ, отколкото на едрия. (Н. Габровски: Бонъ лафъ!) че дребниятъ земеделѣецъ е много по-привързанъ къмъ земята, отколкото едриятъ, и извлича отъ нея много повече полза, отколкото едриятъ. (Н. Габровски: Кон економисти казватъ това?) Но питамъ азъ, кой е помислялъ досега, въ това число и г. Каравеловъ, кой е помислялъ да се загрижи за запазването дребната собственостъ у насъ, да има нѣкаква попомисль? Дѣ сѫ мѣроприятниѣта, дѣ е законътъ за покровителствуване на дребната собственостъ? Ето кое, мисля азъ, трѣбва да озадачи всички, които сѫ управлявали и които управляватъ.

В. Димитровъ: Законъ за челяднитѣ имоти има, г-нъ Забуновъ, — homestead. Гласувахте го съ четири ржцѣ!

Я. Забуновъ: При дребното земледѣлие, независимо отъ това, богатството е, както знаете, и много по-равномѣрно разпрѣдѣлено, защото тамъ не ставатъ ония социални стѣтрѣсенія. Но питамъ азъ: има ли нѣкъдѣ, къдѣто ние можемъ да се опремѣ и да видимъ, че дѣйствително се е погрижилъ единъ пътъ нѣкой за прѣмахването на ония прѣчки, които прѣчатъ за запазването на дребното земледѣлие? Обратно, ние виждаме цѣлъ редъ наредби, които съществуватъ у насъ, цѣлъ редъ закони, които идатъ тъкмо обратното да направятъ, т. е. идатъ да помогнатъ, колкото се може по-скоро, липсването на дребнитѣ собственици у насъ. Такъвъ е, напр., лихварскиятъ въпросъ; такъвъ е и законътъ за наследството и т. н., за които ще поговоря по-нататъкъ. (П. Каравеловъ: Лихварскиятъ въпросъ и кой още?) Азъ ще дойда да говоря по тѣхъ по-нататъкъ. (П. Каравеловъ: Много се радвамъ. Ще видимъ какъ ще ги свържешъ!) Трети единъ голѣмъ въпросъ, който заслужава нашето внимание, е този, че по причина отсъствието на специални земледѣлчески кредитни учрѣждения, които да даватъ леснодостъпнѣ и евтинъ кредитъ на земледѣлцитѣ, неурожайнитѣ нѣколко години, които се случиха, задоеанската конкуренция и т. н., направиха земледѣлцитѣ да прибѣгватъ да искатъ кредитъ не отъ ония учрѣждения, които да положимъ ги и нѣмаше, но отъ лихваритѣ, за да прѣкаратъ работата си. Лихварството у насъ е такъвъ колосаленъ въпросъ, щото, повтарямъ, заслужава вниманието на всички. Азъ оттукъ съмъ изброилъ стотици примѣри за тѣхнитѣ сдѣлки и ужасии, които правятъ по селата. Азъ съмъ увѣренъ, че лихваритѣ сж оная верига, която свърза ржцѣтѣ на земледѣлцитѣ, защото земледѣлцитѣ, свързани съ лихваритѣ, нѣматъ воля, зависатъ отъ своитѣ благодѣтели — лихваритѣ и никой пътъ не могатъ да помислятъ да въведатъ нѣкои подобрения въ производството, а, слѣдователно, и да увеличатъ съ нѣщо приходитѣ си. Азъ даже мисля, че избавлението на нашитѣ земледѣлци отъ лихваритѣ ще бѣде равносилно съ освобождението отъ нѣкогашното крѣпостничество на селянитѣ, напр. въ Русия. Имамъ тукъ нѣколко цифри, които съмъ взелъ отъ единъ бившъ министъръ на земледѣлието, които той е събралъ отъ 15 села на 5 околии, и тѣ сж отъ Софийската, Карнобатската, Павликенската, Тетевенската и Провадийската. Отъ тия околии сж взели по три села и се е установило, че тѣзи села дължатъ — това е официална цифра — 402.923 л. къмъ частни кредитори, а къмъ Банката и каситѣ дължатъ 256.308 л. дългъ, или всичко 659.231 л. Числото на жителитѣ на тѣзи 15 села възлиза на 13.974, а стойността на недвижимитѣ имоти се оценява на 1.497.522 л. Вие виждате, че при единъ дългъ — това е било

прѣди 7 години, въ 1895 г., — при единъ дългъ отъ 659.000, има една наличностъ отъ имоти 1.400.000 л.; то е горѣ-долу половината отъ това, което тѣ притежаватъ въ недвижими имоти. Това е било, повтарямъ, прѣди 7 години, а ние днесъ може да си помислите, като каква би била тази сума слѣдъ толкова години, особено слѣдъ тия неурожайни години, които послѣдваха. Затова ние мислимъ, че прѣди да се почне какво и да е мѣроприятие въ това поле, трѣбвало би напърво врѣме да се помисли за конвертиране дълговетѣ на земледѣлцитѣ. Може тая дума да звучи като много голѣма, но менѣ ще е позволено да я докажа. Менѣ ми се струва, че трѣбва да се установятъ най-напърѣдъ дълговетѣ на селянитѣ; слѣдъ това да се извади оная частъ отъ тѣхъ, която е дѣйствително дадена и която дѣйствително заслужава да бѣде призната, но не произлиза отъ недадени пари или отъ натрупването имъ, каквото у насъ става; слѣдъ това да се прѣхвърлятъ тия огромни дългове на селянитѣ къмъ земледѣлческитѣ каси, които дългове да бѣдатъ изплатени пакъ отъ земледѣлцитѣ по единъ амортизационенъ начинъ въ разстояние . . . (П. Каравеловъ: На какво количество възлиза дългътъ?) Споредъ прѣсмѣтането — и азъ нѣмамъ почти цифра — но ако се сжди по-дълъга на тия 15 села отъ 4 околии, ако се сжди по свѣдѣніята на земледѣлческитѣ каси и по свѣдѣніята за Плѣвенската околия, нѣма да събркамъ ако кажа, че всички земледѣлци въ Княжеството дължатъ около 100 милиона лева, ако не и повече. (Н. Габровски: Много повече!) Тѣй че, менѣ ми се струва, че докато този въпросъ не се уреди, ние не можемъ да помислимъ за нѣкакво подобрение, защото, както казахъ по-напърѣдъ, и сега повтарямъ да кажа, земледѣлецътъ зависи отъ добрата воля на лихварина, неговитѣ ржцѣ сж свързани и той не знае какво ще стане утрѣ съ него и сѣмейството му, не знае дали нѣма да бѣдатъ изхвърлени на улицата. Той не може да мисли, слѣдователно, нищо за своето подобрение и не може да посегне на никакво нововведение, защото счита, че работи на чужди човѣкъ, а не на себе си.

Въ свръзка съ това, наравно трѣбвало би да върви и единъ законъ за покровителството, или, ако щете, за задължителното земледѣлческо сдружаване. Нашитѣ земледѣлци, както знаете, сж консервативни въ нововведенията и, докато не видятъ, нищо не въвеждатъ. Трѣбва той да види, да тури ржка въ раната, да се убѣди и тогава да въведе. И всички мѣрки прѣпорѣчани досега, отъ разни хора и разни видове, сж мѣчно отивали до тази маса, защото мѣчно възприема нововведенията. Ако се взремъ въ причинитѣ на туй, ние, може би, ще ги намѣримъ най-главно въ двѣ: първо, нехайността — или тя е голѣма дума, — въобще въ апатията, съ която се е държало по този въпросъ правителството. Едно добро правителство, което съзнава прѣдзначението си въ една чисто земледѣлческа страна, би трѣбвало сериозно да помисли

върху този въпросъ, защото отъ благосъстоянието на туй население зависи благосъстоянието на цялата страна.

Второ, азъ мисля, че като една отъ главнитѣ причини за туй, дѣто населението не възприема нововведенията, е виновата нашата интелигенция. Тя е чужда за земеделѣческия народъ; тя не му разбира болкитѣ, тя въобще отбѣгва отъ него; тя мисли, че туй занятие, земеделѣството, трѣбва да го прѣзира, въобще не го обича, и по този начинъ селянинътъ, останалъ самъ, не намира отъ никого опѣтване. И понеже самъ не е проникнатъ въ тази просвѣта, той стои въ туй положение, въ което го виждаме и днесъ. Затуй въ другитѣ страни, дѣто е развито земеделѣството, въ по-напрѣднатитѣ страни, дѣто хората малко по-другояче мислятъ, даже страни по-малко земеделѣчески отъ насъ, тамъ идеята за сдружаване е проникнала въ най-тъмнитѣ слоеве на масата. У насъ правителството, намѣсто да насърчи частната инициатива, тамъ дѣто я има, то много пѣти, съ своитѣ мѣрки, съ своитѣ мѣроприятия, я одушва, или пѣкъ, намѣсто да се стреми, тамъ къдѣто я нѣма, да я потикне, то мисли, че не е въ неговитѣ задачи, и ето защо у насъ нѣма частна инициатива. А пѣкъ азъ съмъ убѣденъ, че подобрението на земеделѣството, подобрението на клоноветѣ му ще излѣзе само върху плещитѣ на частната инициатива. И, ако ние искаме намѣсата на правителството, ако искаме разумната му намѣса и тамъ, дѣто виждаме, че съ неговата сила ще можемъ да насърчимъ частната инициатива, то трѣбва да се оттегли постепенно, защото вѣжното вмѣшательство на правителството може да привикне народа да очаква всичко отгорѣ, а пѣкъ народъ, който чака всичко отгорѣ, той е за окайване.

Затуй мисля азъ, че най-напрѣдъ наравно съ ликвидирането или съ конвертирането на дълговетѣ на земеделѣцитѣ трѣбва да се създаде законъ за покровителствуването на земеделѣческитѣ сдружавания, или законъ за задължителното земеделѣческо сдружаване. Ние трѣбва да се стремимъ да създадемъ на първо врѣме кредитни учрѣждения, но тия кредитни учрѣждения могатъ да се създадатъ само чрѣзъ законъ, чрѣзъ който кредитнитѣ учрѣждения да почиватъ върху неограничената и солидарна отговорностъ на всички членове, или тѣй наречениитѣ райфайзенони каси, и тогава ние ще можемъ да дадемъ на населението леснодостъпенъ и евтинъ кредитъ, отъ какъвто има нужда. Ако ние конвертираме дълговетѣ на земеделѣцитѣ, а не направимъ това, тогава то значи, че нищо не сме направили, или че малко сме помогнали на първото. Тѣй че, като създадемъ тия дружества съ законъ, тогава можемъ да помислимъ по-нататѣкъ какво да направимъ. (К. Мирски: Вие искате да задължите земеделѣцитѣ на сила да правятъ такова сдружаване! Обяснѣте се.) Г-нъ Мирски, въ страни, дѣто населението е много по-развито отколкото у насъ, сж въведени тѣзи сдружавания. (Отъ крайната лѣвица: Къдѣ!) Въ Австрия ми-

налата година — вървамъ да сте чели — въ райхстага имаше цѣли дебати по този въпросъ.

В. Димитровъ: За задължителното сдружаване никакѣ нѣма законъ!

Я. Зауновъ: Има. Питайте г. Гешова да ви разправи?

К. Мирски: Кажете цѣлата на тия земеделѣчески сдружавания!

Я. Зауновъ: Азъ мисля, че единъ законъ за задължителното сдружаване трѣбва да има за цѣль: първо, да покровителствува или да задѣлжава образуването на селски взаимноспомогателни каси, основани на принципа на взаимната и солидарна неограничена отговорностъ; да се съставятъ консомативни дружества, за да могатъ въ селата да си купуватъ всичко, което имъ е потребно; да се съставятъ продуктивни земеделѣчески сдружавания, за да избѣгватъ дребнитѣ посредници, дребнитѣ търговци; дружества за въвеждане на общото продаване на земеделѣческитѣ произведения; за повдигането на разнитѣ клонове по земеделѣството и т. н. Ако не задължително, то поне да ги покровителствува правителството, г-нъ Мирски. Ние по-бихме били доволни при тия обстоятелства, въ които се намираме. Защото прѣди три години, утѣрявамъ ви, много наши приятели искали сме да основемъ райфайзенони каси, всѣкъдѣ хората сж склонни, но не могатъ, защото нѣма кой да имъ помогне. При това трѣбва да кажа, че у насъ има закони, които противодѣйствуватъ на земеделѣческитѣ сдружавания, та поне тѣ да се махнатъ. Има единъ членъ въ търговския законъ, не помня 163 ли бѣше, въ който изрично е казано, че всѣко дружество бива основано тогава, кога управителниятъ му съвѣтъ даде минимална гаранция 5.000 л. или въ цѣпни книжа. . . (К. Мирски: 3.000 л. Тукъ сте прави!) Послѣ, по-нататѣкъ отива и казва, че акцията не може да бѣде по-малка отъ 50 л. Питамъ ви, кой селянинъ може да даде 50 л.? Ние съ това отиваме да унищожаваме съществуващитѣ дружества по селата. Ето и това е една такава сѣтка, че повече не може и да бѣде и която трѣбва да се махне. (К. Мирски: Въ закона не е казано изведнажъ да се дадатъ 50 л. — може въ десетъ години. Но за гаранция сте правъ.)

По пѣти на реформирането на нашето земеделѣие срѣщаме още една твърдѣ голѣма прѣчка: тя е голѣмата разпарченостъ на земитѣ, която съществува у насъ. Нашитѣ селски имоти днесъ не сж събрани на едно мѣсто, а сж разпарчени по разни мѣста на селата. И вие ще видите отъ статистиката, както одевѣ казахъ, че 29.000.000 п. толкова декара сж разпарчени на 5.342.000 души. Даже има села, напр. въ с. Буково, Плѣвненска околия, дѣто 58 земеделѣци владѣятъ 4.581 декара въ 603 парчета; на единъ земеделѣецъ се пада горѣ-долу 10 парчета. Друго едно село, Опѣнецъ, състояще отъ 75 земе-

дѣлци, общата земя, 28.000 декара, е разпарчена на 1.314 парчета; значи, на единъ земеделѣецъ се пада около 18 парчета, а едно парче е отъ 6 декара. Вие ще разберете, че при тази разпарченостъ не е възможно никакво повонѣведение да се прѣдприеме. (Н. Габровски: Дѣ сж тогава прѣимуществата на дребното землевладѣние кога се събератъ?) Азъ ще Ви кажа. — Тѣй че, врѣме е да се помисли за сгруппирането на всички парчета въ едно, защото по тѣхъ много се губи отъ врѣме, много се губи отъ мѣсто, било то въ видъ на слогове, било то въ видъ на пѣтища. Подирѣ, немислимо е за вънеждането на нѣкои машини, най-обикновени инструменти даже; послѣ, всичко това е съпрѣжено съ губене врѣме, съ много трудъ и разносикѣ сж много повече. И по тая причина мжно можемъ да въведемъ нѣкоя нова култура. Прѣдставѣте си единъ земеделѣецъ, свършилъ земеделѣческо училище и иска да се посели въ нѣкое село и иска въ единъ класъ да посѣе люцерна. Щомъ се пожъне житото, ако той посѣе люцерна, посѣтото ще бѣде потѣпкано, защото земята е разпарчена, защото околнитѣ условия не ще му позволятъ да стопанува тѣй, както трѣбва; той не може да работи както неговата земя и неговитѣ условия изискватъ, а тѣй, както неговитѣ комшии изискватъ: кѣдѣто се сѣе жито, трѣбва да сѣятъ жито, кѣдѣто се сѣе кукурузъ, трѣбвало би всички да сѣятъ кукурузъ, иначе, каквото се сѣе, ще бѣде унищожено. Тукъ бъркатъ, разбира се, неуредитѣ на сервитутното право и, понеже тѣ не сж уредени, затова не можемъ да имаме и нѣщо напѣрѣдничаво. Тѣй щото, не може и да се помисли даже това нѣщо. Затова, споредъ мене, първото условие би било, ако не можемъ да създадемъ законъ за задължително сгруппиране, то поне да насърчаваме сгруппирането. Но азъ, г-да народни прѣдставители, отъ туй, което г. Министъръ-Прѣдседателятъ прочете, и отъ туй, което чета въ отговора на тронпата рѣчь, нищо въ туй направление не видѣхъ.

Говори ни се въ експозето, че смѣтало се да се внесе единъ законъ за търговскитѣ камари. Питамъ азъ: кѣдѣ е единъ законъ, кѣдѣ е единъ проектъ или поне мисль за създаване на земеделѣчески камари? Учрѣждението, което е натоварено да се грижи за подобренieto на поминѣка у насъ, е Министерството на Търговията и Земледѣлието, и вие ще разберете, че тѣ сж хора чиновници, които по-напѣрѣдъ се грижатъ за своята сѣдба и не знаятъ дали нѣма да осѣмнатъ, дали утрѣ нѣма да бѣдатъ уволнени; тѣ не могатъ да мислятъ за друго, освѣнъ за своята черга. Дайте хора изборни и, когато се създаде законъ за земледѣлието, нека мине прѣзъ тѣхъ по-напѣрѣдъ и тогава да отиде у чиновникѣтѣ. Навсѣкѣдѣ по свѣта Министерството на Търговията и Земледѣлието извършва само административни работи. Тѣ урегулиратъ административнитѣ работи, а създаването на земеделѣчески закони, създаването на каквато да е наредба минава прѣзъ земеделѣческата камара. Това го има въ Прусия

и въ другитѣ страни; само у насъ не се е помислило по този въпросъ.

Министъръ П. Абрашевъ: Помислило се е, г-нъ Забуновъ, и даже има приготвенъ законопроектъ. Вие не го ли знаете това нѣщо? Има законопроектъ за земеделѣчески свѣтъ при министерството, по подобие на търговскитѣ камари. Ако бѣхте се заинтересували да дойдете въ министерството, щѣхте да го видите.

Я. Забуновъ: Ама не е внесенъ.

Министъръ П. Абрашевъ: Не е внесенъ, защото маса законопроекти стоятъ така.

Я. Забуновъ: Послѣ този важенъ въпросъ за земледѣлието, иде въпросътъ за горитѣ, тоже единъ голѣмъ въпросъ, който заслужава нашето внимание. Ние чухме че ще се внесе единъ законъ за горитѣ, който не знаемъ какъвъ е. Но ако туй законоположение за горитѣ остане пакъ така, ние нѣма осѣнѣтъ да съжаляваме.

Министъръ П. Абрашевъ: Като упрекъ ли хвърляте това, че не билъ извѣстенъ законопроектътъ?

Я. Забуновъ: Не.

Министъръ П. Абрашевъ: Азъ мисля, че и на Васъ е пратенъ. Азъ мисля, че този законопроектъ е билъ пратенъ почти на всички интелигентни българи и съ бѣлѣжки сж го повърнали само десетина души. Тѣй щото недѣйте казва, че не Ви е билъ извѣстенъ.

Я. Забуновъ: Добрѣ. Ако е нѣкой хубавъ, ще го приемемъ.

Отъ свѣдѣнията, които имамъ, у насъ се харчи за горитѣ около 700.000 л., а добиваме единъ доходъ отъ 500.000 л., тогава когато Ромжния харчи 1½ милиона лева, а добива 4½ милиона лева. Не би ли могло да се нареди експлоатацията на горитѣ тѣй, щото повече доходъ да донасятъ? А ние не можемъ да кажемъ, че имаме по-малко гори отколкото Ромжния. При това нека ви кажа, че споредъ едни свѣдѣния, които имамъ по тия ужасни спорове, по тия процеси за гори, населението се е опропастило: въ разстояние на 4 години е похарчило 1.400.000 л., 20 души мъртви и 400 души ранени. Ето единъ въпросъ, който не зная дали го урежда вашиятъ проектъ.

Другъ единъ въпросъ, по който тоже заслужава да се каже нѣщо, е въпросътъ за скотовѣдството. Ние досега, освѣнъ по коневѣдството, по скотовѣдството нищо не сме направили. Има отдѣление ветеринарно, на което е възложено повече санитарната частъ. То се грижи повече съ лѣкуване на добитѣка, а не съ подобренieto на добитѣка. Нѣмаме бици, крави и въобще не се помислювало да се направи нѣщо. Тѣй че, отъ една статистика,

която имамъ, се вижда, че при 2.400.000 говежди добитъкъ прѣзъ 1901 г., само единъ милионъ и нѣколко хиляди лева сме добили отъ износъ въ странство.

Въ свръзка на това трѣбва да ви кажа и слѣдущето нѣщо, само единъ фактъ, за да се разбере като какво значение има, кѣдѣто хората мислятъ, и какво значение има тамъ, кѣдѣто хората не мислятъ. Напр., ние въ България имаме 7.000.000 овци, 1.400.000 говежди добитъкъ, 1.000.000 кози и 180.000 биволи; на квадратенъ километъръ имаме 25 глави, а на 100 жители — 68 глави добитъкъ; а се добива млѣко 175.000.000 литри — една сума отъ 35.000.000 л. Въ Германия, обаче, които имать на квадратенъ километъръ 37 глави добитъкъ, а на 100 жители — само 38 глави, тѣ имать на глава 360 литри млѣко, когато ние имаме само 50 литри. Вие виждате, че у насъ на 100 жители добитъкътъ е повече, а млѣко по-малко — единъ въпросъ, на който трѣбва да обърнемъ твърдѣ сериозно внимание.

Казахъ, че ние не правимъ нищо. Обратно, ние имаме закони, които противодѣйствуватъ на това. Доколкото зная, съществува единъ законъ за военнитѣ ремонтни депа, който не е изпълняванъ. Има другъ законъ, който задължава Военното Министерство да купува известно число кончета, а вънъ отъ това държавнитѣ чифлици миналата година сж имали 2.000.000 кгр. излишно сѣно и сж го хвърлили. (Министъръ П. Абрашевъ: Не е хвърлено.)

Трѣбва ли още да ви говоря и за други въпроси, които заслужаватъ да се обърне сериозно внимание? Въпросътъ за смѣсването на хранитѣ, който е въ свръзка съ бжджнитѣ търговски договори. Нашитѣ земледѣлци мнозина ги упрекаватъ, че били смѣсвали хранитѣ и се побивала цѣната имъ. Трѣбва да ви заявя оттукъ, че това не е вѣрно. Нашитѣ търговци, не всички, но повечето отъ тѣхъ, понеже се лъжатъ нѣкога, че взиматъ на смѣтка храни, позволяватъ си да ги размѣсватъ и ги изнасятъ въ странство; и днесъ въ странство нашето жито се счита за най-добро. Послѣ, кѣдѣ се взима мито за износъ на жито? Само у насъ може да съществува това нѣщо.

Тѣй щото, тия думи, които помислихъ азъ, че е добръ да се кажатъ тукъ, казахъ ги, не за да упрекна само сегашното правителство или бившитѣ правителства, но да упрекна вкупомъ всичкитѣ, защото имать равенъ дѣлъ въ това нехайство, което сж имало у насъ. Менѣ ми се струва, че най-главната задача на всѣко българско правителство, като правителство на една чисто земледѣлческа страна, е това: да поставя на здрава основа своята економическа политика. Менѣ ми се струва, че неговото стремление е и трѣбва да бжде: да подобри и увеличи производството на страната; само тогава може да очакваме нѣкои общи подобрения на страната. Намѣсто да ходимъ да хлопаме по европейскитѣ банки, да търсимъ заеми, добръ е да си стегнемъ царулитѣ тукъ и да помислимъ за развитието и обогатяването на нашата страна. Нашитѣ

милиони не сж въ Парижъ и Виена, но сж тукъ, и ние тукъ трѣбва да работимъ. Менѣ ми се струва, че ние когато успѣемъ да убѣдимъ хората, които седятъ на червената маса, че подобрението на земледѣлнето е прѣдтеча на всѣкакви финансии и че изворътъ на добритѣ финансии е само въ земледѣлнето и въ неговитѣ клонове, и когато ние видимъ единъ вторъ Мелинъ, но не французинъ, а български, тогава можемъ да кажемъ, че отчасти сме си изпѣлили дълга. (Нѣкои отъ земледѣлческата група ржкопѣскавъ.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Василь Димчевъ има думата.

Ю. Теодоровъ: Искамъ думата за лично обяснение.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Юрданъ Теодоровъ за лични обяснения има думата.

Ю. Теодоровъ: Г-нъ Забуновъ по единъ проницателски начинъ каза, че азъ съмъ плакалъ съ единъ еремиевъ гласъ, като съмъ оплаквалъ търговцитѣ, обложени съ патенти тежки. Азъ не плакахъ, ами констатирахъ факта, защото съ тежки патенти сж обложени. Съ туй мисля, че не съмъ направилъ грѣхъ, за да бжде упрекаванъ. А защо не говорихъ за земледѣлцитѣ сега? Защото тронната рѣчь говори, че финансовитѣ затруднения сж прѣмахнати, слѣдователно, по моето мнѣние, нѣма защо да се увеличаватъ данъцитѣ. А пъкъ за земледѣлцитѣ дали съмъ говорилъ или не съмъ говорилъ. Менѣ ми се струва, че г. Забуновъ знае, че не по-малко отъ него съмъ говорилъ за прѣмахването на закона за десетъка; говорилъ съмъ по закона за челяднитѣ имоти; говорилъ съмъ лапи азъ, а не той; три пѣти направихъ упрекъ на Министра на Финанситѣ, защо не е измѣрилъ земитѣ, за да се откриятъ скрититѣ земи, да се стериятъ нови совати, чифлишки земи, махлюли и пр., за да не се облагатъ съ врѣхнини земледѣлцитѣ по 8%. Не съмъ билъ говорилъ противъ лихваритѣ! Говорилъ съмъ. (Г. Кирковъ: Лихваритѣ.) Три пѣти въ миналата сесия говорихъ, защо г. министъръ Радевъ не внесе законъ — сега се обича да го внесе. Менѣ ми се струва, че не съмъ направилъ грѣхъ, ако съмъ изтъкналъ това. Струва ми се, че той знае твърдѣ хубаво, че моитѣ интереси сж не по-малко свързани съ интереситѣ на земледѣлческото население отъ неговитѣ. Той може да е шефъ на земледѣлческата група или професоръ по земледѣлнето, но азъ съмъ земледѣлецъ и земледѣлецъ. Но защо не съмъ влѣзълъ въ подробноститѣ на модерната наука?! Не съмъ се впускалъ въ подробноститѣ на модерната наука, защото не ги зная; нека ги каже той, то е негова професия. Разликата наша е друга. Най-напрѣдъ, ако интереситѣ на земледѣлцитѣ се облакчатъ днесъ, облакчатъ се и моитѣ интереси; или ако станатъ тѣмъ данъцитѣ по-тежки, ставатъ и менѣ. Разликата между моитѣ

възгледи и неговитѣ състои въ това, че той разбира, че трѣбва да защитаваме само земледѣлцитѣ, а пъкъ азъ разбирамъ, че трѣбва да защитаваме земледѣлцитѣ, еснафитѣ, търговцитѣ и всички, че ние сме прѣдставители на всичкитѣ съсловия тукъ.

В. Димчевъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Както споредъ конституцията, тъй и споредъ установената у насъ практика, тронното слово, отговорътъ, който се гласува отъ прѣдставителството, на туй тронно слово, обясненията, които дава правителството по него, иматъ за цѣль да обяснятъ политиката на правителството, и, отъ друга страна, народното прѣдставителство, съ отговора, който гласува, да изкаже дали общественото мнѣние чрѣзъ него одобрява, подчертава тая политика или не. Туй мнѣние е изказано отъ хора много по-добри знатоци отъ мене. Върху туй мисля, че нѣма споръ, и затова азъ съмъ на мнѣние, че когато има да се говори по отговора на тронното слово, не трѣбва да излизатъ оратори като мене, а по-голъмо значение трѣбва да се отдаде на думитѣ, които ще да изкажатъ такива оратори, които знаятъ разнитѣ форми на държавно управление, които знаятъ основнитѣ начала на напредничавия духъ на врѣмето, да могатъ да покажатъ добритѣ и лоши страни на управлението, и това тѣхно мнѣние да бѣде мѣродавно, за да се усвои отъ правителството, ако би че то не върви въ този пътъ, който би трѣбвало да слѣдва. Има втора рѣка народни прѣдставители, на които би трѣбвало да допуснемъ да взематъ участие при разискването отговора на тронното слово, само колкото се отнася да кажатъ нѣкои дребни критики, да изложатъ нѣкои сурови факти, които могатъ да иматъ връзка съ политиката на правителството, съ обсъждането на тая политика, за да могатъ ония, които се отличаватъ съ способностъ и знания, да оцѣнятъ тия факти, да ги съпоставятъ съ политиката, която води правителството, и да извлѣкатъ едно заключение върху нея. Азъ съмъ, г-да народни прѣдставители, отъ втората категория. Отъ мене неждѣйте очаква да чуете нѣщо много важно по поводъ отговора на тронното слово. Азъ ако се рѣшихъ да взема думата, ще разберете по-нататъкъ, че съмъ единъ видъ принуденъ; принуденъ, защото се засегнаха отъ г. г. ораторитѣ тукъ нѣкои събития, нѣкои работи, които сж станали близо около насъ, участници въ които сме били и ние, и понеже тѣзи събития и работи може да се експлоатиратъ въ една или друга смисълъ, азъ искамъ да стана тукъ отгласъ на тѣхъ, да ги прѣдамъ въ истинската имъ форма, въ истинското имъ съдържание, за да може да се отдаде на този, който заслужава, нѣщо — било упрекъ, било похвала — за тия станали нѣща. Но веднажъ излѣзналъ на тази трибуна, по поводъ отговора на тронното слово, азъ ще гледамъ да свържа тѣзи сурови факти, доколкото може да бѣде туй, съ общата политика на правителството, защото това сега интересува васъ при разискването отго-

вора на тронното слово. Ще да имамъ, може би, възможностъ, когато ще се разгледва, или по-право когато ще се касирва нашиятъ изборъ, както оповѣсти официозътъ, да говоря по-подробно върху тия факти, но сега само въ кратки черти ще ги засегна. Ще се докосна до тѣхъ доколкото могатъ да иматъ значение при обсъждане политиката на правителството. Защото, да ви кажа, не съмъ отъ тия, който да е надъханъ съ страсти, непрѣмънно да експлоатирамъ съ станалитѣ нѣща за въ врѣда на този, който не е виновенъ за тѣхъ. Азъ искамъ да прѣдамъ фактитѣ, както съмъ ги видѣлъ, както съмъ ги разбралъ, вслѣдствие на какво изхождатъ, за да не се злоупотребява съ тѣхъ.

Най-напрѣдъ, г-да народни прѣдставители, азъ мисля, че пасажътъ отъ отговора на тронното слово, който прѣдизвика да се говори върху вжтрѣшната политика на правителството, е тѣй недостатъченъ, щото по-добръ би било да го нѣма. Въ този пасажъ е казано, доколкото си спомнямъ, че народното прѣдставителство съ радостъ констатира доброто намѣрение на правителството да въведе редъ, законностъ, свобода въ страната, доказателство на което сж послѣднитѣ избори. Само този пасажъ отъ отговора на тронното слово не отговаря на нуждата, която диктува критиката, обяснението, съдържанието на политиката на правителството. Не сж само изборитѣ, които могатъ да бѣдатъ мѣродавни факти, за да се установи каква е политиката на едно правителство, което управлява държава. Вие знаете, г-да народни прѣдставители, че подъ думата „политика“ можемъ да разберемъ не само произвеждането на изборитѣ, а би трѣбвало да се разбира нѣщо по-широко — можемъ да разбираме организацията на държавата, нейнитѣ институти, нейнитѣ закони, нейния поредъкъ, нейното развитие. И ако сведете къмъ отдѣлни видове дѣятелността на правителството, критикувана отъ гледна точка политико-економическа, вие можете да видите политиката му като търговска, като индустриална, като аграрна, като финансова, като външна и пр. Въ отговора на тронното слово вие виждате, че такова разглеждане и оцѣнение отъ страна на народното прѣдставителство на политиката на правителството не се прави. Асж и самото тронно слово не дава поводъ да се даде и таквъ отговоръ, защото отговорътъ, както виждате, е пунктъ по пунктъ едно парафразие на онова, което се съдържа въ самото тронно слово. По-скоро поводъ за да се говори по отговора на тронното слово даде обяснението, което направи г. Министъръ-Прѣдседателътъ върху вжтрѣшната политика на правителството. Но туй обяснение на г. Министъръ-Президента, азъ мисля, прѣди всичко, че ние трѣбва да го раздѣлимъ на двѣ половини: едната е идеалистическа, а другата е реалистическа. Г-нъ Министъръ-Президентътъ когато ви говори, слушахте че разправяше дълго и широко, какво мисли правителството да направи, за да реализира онази програма, която то е усвоило.

Г-да народни прѣдставители! Не само туй правителство, венчки досегашни правителства чрѣзъ своитѣ органи и чрѣзъ своитѣ министри не сѣ стѣснявали да кажатъ какво мислятъ да направятъ за уредбата на страната; какво мислятъ да направятъ за да я подобрятъ економически и да запазятъ свободитѣ на народа въ страната. И ако се сѣди по онуй, което сѣ казвали, че ще направятъ, ако сѣ били критикувани отъ тази гледна точка, не би се намѣрили толкова основани да бѣдатъ осѣждани, както сѣ досега осѣждани и както днесъ се осѣждатъ. По-важно би било да се критикува — както за миналитѣ, тѣй и за сегашното правителство — онова, което е реално, което е направено, защото то се гледа и прилага, и на основание на туй може да се сѣди, дали е добро или лошо. И тѣй, върху онай частъ отъ изложението, което направи г. Министъръ-Прѣдседателъ, която може да се нарече идеалистическа, азъ мисля, че не би трѣбвало много да се разисква. А върху реалната частъ на туй обяснение, азъ мисля, г-да народни прѣдставители, че нѣщо би трѣбвало да се каже. Въ програмата на партията, която ръководи г. Министъръ-Прѣдседателъ, като фактически шефъ, има една много хубава мисль, има единъ принципъ широкъ. Тамъ е казано, че тая партия си поставя за цѣль да въведе въ страната едно управление, което да е проникнато отъ напѣдничавия духъ на врѣмето и което да способствува за запазване социално-економическитѣ интереси на народа. Виждате, г-да народни прѣдставители, че тукъ се иска едно измѣнение на системата на управлението, иска се едно измѣнение и организационно, и материално. Азъ ви казахъ още въ началото на рѣчъта си, че не стѣмъ отъ тия, които да познаватъ основателно разнитѣ системи на управление и прѣимущества на едниѣ прѣдъ другитѣ, за да мога да ви правя сравнение сега на нашата съ ония, които отговарятъ на напѣдничавия духъ на врѣмето. Но пакъ се считамъ въ положение да посоча какво се разбира управление, което да отговаря на съврѣмения напѣдничавъ духъ. Отъ гледна точка на финансовата политика имате нѣкои съчинения, напр. това на г. Пиперова, имате друго на г. Благоева, има и още нѣкои други, които даватъ да се разбере, каква би трѣбвало да бѣде една реформа, политико или социално-економическа, която да отговаря на напѣдничавия духъ на врѣмето. Обяснението, което даде г. Министъръ-Прѣдседателъ, бѣше таково, че сегазасега отъ страна на правителството ще се закърпятъ нѣкои отъ съществуващитѣ закони и за тая цѣль сѣ внесени нѣколко законопроекта. Добръ, г-да народни прѣдставители, отъ онова, което казахъ че съставлява идеалната частъ отъ програмата на правителството, се вижда, че установениятъ редъ въ това врѣме, когато се създаде тя, е рутиненъ и че трѣбва едно коренно измѣнение въ него, т. е. едно измѣнение въ самата система. Понеже се знаеше тогава какви сѣ тия закони, които днесъ

се измѣняватъ, и понеже се казваше, че друга система ще се въведе, днесъ, когато се поддържатъ същитѣ закони, нѣма основание да се поддържа, че се слѣдва онзи пътъ, който сѣ си прѣдначертали г. г. министритѣ, когато сѣ поели браздитѣ на управлението. Затуй, г-да народни прѣдставители, азъ мисля, че първиятъ пасажъ отъ отговора на тронното слово по-добрь би било да го нѣма, защото той не съдѣржа едно истинско изложение, единъ истински отговоръ, каква е вътрѣшната политика на правителството и дали народното прѣдставителство сподѣля и одобрява тая политика или не. И, ако е тѣй, г-да народни прѣдставители, по-добрь е асѣ да нѣма тоя пасажъ, защото вие знаете, че отговоритѣ на троннитѣ слова у насъ и самитѣ тронни слова не сѣ се взели до днешенъ день за мѣрдавна, за да се сѣди по тѣхъ, каква политика е водило едно правителство и дали народътъ одобрява тая политика или не. Азъ поне, докѣлото слѣди досега, тия важни актове, които коштуватъ толкова много врѣме, толкова много сили и пари на страната, съмъ забѣлѣжилъ, че сѣ били съвсѣмъ игнорирани когато се е изучавала политиката на миналитѣ правителства. Нѣмате единъ трудъ, въ който да видите да се взематъ както тронното слово, така и отговора му въ внимание, когато се критикува едно правителство, или когато се критикува единъ режимъ. Никога тѣ не сѣ служили за доказателство, че този режимъ е билъ добръ или лошъ.

За мене, г-да народни прѣдставители, както ви казахъ и въ началото на рѣчъта си, сѣ по-важни суровитѣ факти, отъ които ние можемъ да извлѣчемъ поука и можемъ да направимъ едно сравнение, каква е била политиката и какво би трѣбвало да се направи, ако има нѣщо да се направи за нейното подобрене. „Трѣбва да се въведе въ страната едно управление, което да е проникнато отъ напѣдничавия духъ на врѣмето“, — една идея прѣкрасна, която и на мене ми се много прави. Но, г-да народни прѣдставители, слушайте единъ фактъ — благодарение че и съответствующиятъ министъръ е тукъ, за да ме прѣвѣсне, ако не е вѣрентъ. Въ Стара-Загора станаха миналата година градски избори. При градскитѣ избори народната партия спечели. Минава се една седмица и изборитѣ се касираха — азъ нѣма да влизамъ въ подробности; ще ви кажа само това, което има значение за отговора на тронното слово, — касираха се изборитѣ отъ г. Министра на Вътрѣшнитѣ Работи. Назначиха се нови. При произвеждането на новитѣ се съединиха двѣ партии: прогресивно-либералната и народно-либералната и, като се бориха, взеха избора срѣщу насъ, срѣщу народницитѣ. Ние, народницитѣ, въ първия изборъ имаме 1.200 гласа, а въ втория — 1.240 — горѣ-долу сѣкъ толкова; при първия изборъ прогресиститѣ имаха около 600, а народно-либералитѣ имаха около 7—800; при втория изборъ тѣ имаха около 1.300 гласа. Значи, тѣ колкото имаха при първия

изборъ отдѣлно, толкова имаха и при втория, когато се съединиха заедно; а ние колкото имаме при първия изборъ, когато бѣха раздѣлени, толкова имаме и когато се съединиха. (Н. Шивачевъ: Както въ 1896 г. въ Пловдивъ.) Да. — Сега да видите кое е важно. При първия изборъ въ изборното мѣсто е вѣрлувало едно лице — нѣма да казвамъ имена — и дотолкова е било скандално съ своето поведение, щото окръжниятъ управителъ писалъ на прѣседателя на окръжния съдъ — защото той е билъ регистраторъ въ окръжния съдъ, — писалъ му, че такова лице кепази властѣта и затуй да не го държи на служба. Докато, обаче, прѣседателятъ на окръжния съдъ да го уволни, окръжниятъ управителъ получава приказъ, че това лице се назначава за полицейски приставъ, и въ слѣдующата недѣля, когато станаха втори пѣтъ избори, това лице дѣйствуваше при тѣхъ като полицейски приставъ. То е едно отъ ония лица, за което се прави тукъ интерпелация, че е осъждено за позорно прѣстѣпление и пр. Сега го виждамъ, че е нѣкакъвъ си секретаръ въ Пловдивъ.

Г-да народни прѣдставители! Този фактъ е много дребенъ. (Н. Шивачевъ: Той е сжшиятъ, който бѣше и въ вѣрме на народната партия въ Пловдивъ. Той е Илимонджиевъ.) Сега азъ не искамъ да приказвамъ за имена, защото лицата не се намѣрватъ тукъ, за да се защитятъ. Само казвамъ факти и казвамъ: ако не е тѣй, могатъ да ме опровергнатъ.

Г-да народни прѣдставители! При вторитѣ градски наши избори стана едно убийство, случиха се на хора краката и днесъ ходятъ съ патерици; раниха се нѣколко души, изборитѣ се произведоха и днешното министерство знае какъвъ е резултатътъ по него. Върху туй нѣма да се простирамъ много. Но ще ви кажа, че въ недѣля сутринята, слѣдъ нараняванията въ изборното мѣсто, като отидохъ въ болницата да видя раненитѣ въ какво сж положение, излѣзоха прѣдъ мене нѣколко жени, облѣчени въ черно, и ревноха напѣдѣ ми. Излѣзе, че тѣ били дошли тамъ, защото занесли убития прѣзъ нощта, за да го аутопсиратъ. Тѣзи жени като ревноха сѣщущу мене и захванаха да разправятъ участѣта си, азъ се почувствувахъ като че нравствено съмъ отговоренъ за тѣхната участъ. Вие можете слѣдъ това да си прѣдставите, отъ сутринята до вечерята какво участие може да се взема отъ опозицията въ такъвъ изборъ.

Тѣзи факти, г-да народни прѣдставители, азъ сега ги привеждамъ, безъ да ги коментирамъ; но искамъ да кажа, че тѣзи факти, т. е. тѣзи станали работи, не мога въ никой случай да ги прѣпиша на г. г. министритѣ. Сжщо не мога да допусна, че тѣ сж непосредствено дѣло на нашия политически противникъ въ Стара-Загора г. Ходжевъ. Азъ искамъ тукъ да покажа тѣзи факти, както казахъ и по-напѣдъ, за да се знае какъ сж тѣ станали и да се тегли отговорността, но да се тегли по такъвъ начинъ, както заслужава. И защо ставатъ

тѣзи нѣща? Този е въпросътъ, на който трѣбва да се отговори, и тогава нека отъ туй да извлѣче, ако иска да извлѣче, внимание правителството. Тѣзи нѣща ставатъ у насъ, г-да народни прѣдставители, вслѣдствие на туй, че управляющитѣ кръгове сж прѣдадени до такава степенъ страстно да искатъ да угодятъ на властѣта и на партията, щото тѣ прѣдъ никакви сѣдства не искатъ да допуснатъ да може друга нѣкоя група, която и да е, да има първенство въ общественитѣ учѣждения. У насъ днесъ да дойдете на изборъ, ще ви кажатъ: какъ вие смѣтате да излизате на изборъ, като не сте на властъ? Вие стойте у васъ; когато дойде вашата партия на властъ, тогава дойдѣте да правите изборъ. (Н. Шивачевъ: Това е Геннадиева система!) Чия ще да е, г-нѣ Шивачевъ. Ако би че това е лошо, нѣма защо да се отождествявате и вие съ лопитѣ. Нали е право това? Азъ искамъ да разправи фактитѣ тѣй, както сж, а пъкъ вие, както искате, така ги смѣтайте; азъ искамъ министерството да вземе подъ внимание тѣзи нѣща, за да знае, че би трѣбвало да се упражнява контролъ, защото, като не се упражнява този контролъ, не може да се постигне да се реализира оная програма, „да се въведе едно управление, което да отговаря на напѣдничавия духъ на вѣрмето“. Ако у насъ днесъ, за да се установи едно общинско управление, за да се утвърди единъ изборъ, ще трѣбва непрѣмънно тѣзи, които сж избрани, да занесатъ на околийското прогресивно бюро единъ протоколъ, че тѣ сж съставили свое прогресивно-либерално селско бюро, и тогава изпратенитѣ отъ окръжния съдъ книжа, за да се провѣрятъ нѣкои контестації, ще се провѣрятъ по такъвъ начинъ, щото да се утвърдятъ изборитѣ — ако туй нѣщо става, тогава вие не можете никой пѣтъ да дочакате такова управление, каквото желаете. И трѣбва да потърсите пѣръ за туй нѣщо. И при първия случай, и при втория случай, когато ставаха тѣзи нѣща у насъ, ние сме донасяли на централната властъ. При първия случай даже — туй, може би, ще се чете тукъ, въ Народното Събрание, когато му дойде редътъ — ние сме искали да се прати една анкета. Защо стоятъ тѣзи ревизори въ министерството, тѣзи инспектори, когато въ такива важни случаи не се пращатъ да провѣрятъ оплакванията и да констатираатъ, че се е установила една лоша система, система такава, която не позволява да се реализира и най-добрата програма, при най-добри намѣрения? Вие знаете, г-да народни прѣдставители, че въ нашия окръгъ бѣше система да не се раздаватъ избирателнитѣ карти. Нѣмаше ли възможностъ да се тури край на това нѣщо?

Ето, г-да народни прѣдставители, факти, които ви показвамъ нахъсо и на едро и които даватъ да се разбере, че изказаното желание на правителството, да се установи редъ, законность и свобода въ страната, не може да се постигне, защото не се упражнява контролъ върху управлението, върху

подвѣдомственитѣ на министерствата, които сѣ по-близо и по-непосрѣдствени до населението.

Разбрахте, г-да народни прѣдставители, моята мисль. Азъ отъ своя страна, казахъ и по-напрѣдъ, ще се огранича съ много кратки думи да ви кажа, дали този отговоръ на тронното слово може да бѣде приетъ въ тази форма или не, само на основание на критиката. А какво би трѣбвало да се направи, правителството, което се прѣдставява въ лицето на днешнитѣ министри, трѣбва да го знае; то е казвало много по-рано въ програмата, която е издало. И отъ онуй, което е обѣщавало да направи, трѣбваше отъ него да има поне единъ починъ и това днесъ да се прѣдстави прѣдъ насъ и ние върху него да разискваме. Много малко, наистина, правителството можеше да направи отъ миналата сесия до сегашната. И защо? Знаемъ защо: защото бѣше занято съ изборитѣ, бѣше занято съ обиколки, бѣше занято съ тържества и малко врѣме му оставаше да прави. Но то нищо не е направило, а се е задоволило само да изнади отъ архивата нѣкои отъ законопроектитѣ, да ги поправи и да ги внесе въ Народното Сѣбрание. Но това не отговаря на неговата програма, защото то е слѣдване на онуй рутинно управление, което се осъждаше отъ сѣшитѣ съ програмата имъ. Похубаво бѣше да се каже: по причина на това и това, правителството нѣма врѣмето да се заеме да ви направи ония реформи, които е обѣщало, и да покаже тогава какви мѣрки е взело, за да се осъществятъ ония реформи, съ които мисли да охрани социално-економическитѣ интереси на народа. Освѣтъ това трѣбваше да започне съ своитѣ организационни мѣрки, отъ които да се види, че става едно въвеждане на управление, което да отговаря на напѣрѣдничавия духъ на врѣмето. Такова нѣщо не е станало. И, ако не е станало, затуй не сѣ виновни само г. г. министритѣ. Голѣма вина въ туй има и у тѣзи, които, като лидери на партията, искатъ тамъ, дѣто сѣ тѣ, нищо друго да не се прави безъ тѣхното съгласие; че трѣбва да се остави тѣмъ да експлоатиратъ властта, за да могатъ съ тази властъ да въдворятъ всичко свое. . . (Н. Шивачевъ: Както едно врѣме вие!) Ако ние сме правили лошо, защо правите и вие сѣщото? Ако искате да има стойностъ онова, което се обѣщава — защото вие чухте, г-да прѣдставители, че обяснението на г. министра се състоеше повече въ обѣщания да се направятъ нѣща, отколкото да се разясни какво е направено — и ако е тѣй, ако се иска ония обѣщания, които се даватъ, да иматъ стойностъ, да ги върва общественото мнѣние у насъ, трѣбва да се тури край на това зло, което днесъ, както и по-прѣди, е подяждало у насъ държавния организъмъ. Ако досегашнитѣ у насъ правителства сѣ изпадали въ голѣми грѣшки, ако досегашнитѣ у насъ правителства сѣ правили работи, които сѣ давали основания, които сѣ давали материалъ на общественото мнѣние да трупа върху тѣхъ кривитѣ дърва,

за това сѣ повече виновни тѣхнитѣ послѣдователи, за това сѣ повече виновни тѣхнитѣ шефове и шефчета, които, за да установиватъ своя деспотизъмъ, за да си установятъ властта на едно мѣсто, заблуждаватъ министритѣ, лъжатъ ги, мамитъ ги, а тѣ иматъ слѣпо довѣрие у тѣхъ. Сега се върши това въ голѣмъ размѣръ. Това е едно голѣмо зло, което всѣко едно правителство трѣбва да цѣри. И въ програмата на това правителство стои такава идея, обаче въ сѣщностъ не става туй. Права бѣше мисльта, която каза г. Каравеловъ, че партията трѣбва да работи за себѣ си, докато не е дошла на властъ, а, когато дойде на властъ, трѣбва да работи за цѣлокупния български народъ. (Н. Шивачевъ: Както 5 години вие работихте съ зарадъ насъ!) Сега, ако вие искате управлението ви да постигне, да осъществи оная програма, която е обѣщало на врѣмето, трѣбва туй правителство да подчъртае тази лоша страна на своята политика и да обѣщае, че то ще вземе мѣрки, за да я поправи. Г-нъ Даневъ въ своето обяснение каза, че тукъ-тамъ може да има отстъпления, може да има погрѣшки, но не показва на причинитѣ, а правителството може да знае тѣзи причини, може да ги излучи, ако не ги знае, но то не е направило това. Вие виждате, г-да прѣдставители, че тенденцията на моята рѣчь не е да укорявамъ правителството, а е повече да му дамъ поводъ да вземе мѣрки да въведе едно поправление въ управлението. Азъ не съмъ отъ тия — г. Шивачевъ много често ме прѣкъсва, — не съмъ отъ тия да чета напастерници на правителствата, даже и на онова, на което съмъ принадлежалъ. Вие, ако си дадете трудъ — азъ не съмъ говорилъ много, — ако си дадете трудъ да прочетете онова, което съмъ ималъ случай да говоря като народенъ прѣдставител въ врѣмето, когато народната партия е била на властъ, ще видите, че азъ винаги съмъ билъ въ колизия съ министерството. Та искамъ да кажа, че нѣмамъ за цѣль да хвали или кори. Ако щете, моето желание е народната партия да стои още повече въ опозиция, защото опозицията, азъ виждамъ, е училище и чистилище. Нека стои въ опозиция още, защото съ туй ще снечели, а нѣма да загуби. Но, когато изтъквамъ фактитѣ, както сѣ, нѣмате право да кажете: вие правѣхте това! Вие не прѣставате да укорявате, че народната партия въ това е лоша, въ онова е лоша. Ако е лоша, надѣйте прави, както правѣше тя, ами кажете: добри, ще се поправимъ.

Това е, г-да народни прѣдставители, което азъ искахъ да ви кажа по отговора на тронното слово. И нѣма азъ да правя никаква критика нито върху финансовата политика на правителството, нито пъкъ върху неговата външна политика. Само една обѣлъжка бихъ направилъ за това нѣщо: че не бѣше тѣй умѣстно, както върху финансовата политика, тѣй и върху външната политика, да се не казва нищо при обяснението отъ страна на г. Министър-Прѣдседателя за политиката на правителството.

Защото за финансовата политика има единъ пасажъ въ отговора на тронното слово, съ който се казва, че народното прѣдставителство констатира, че съ сключения заемъ сж се уредили ония мѣнотии, които сж спѣвали правителството, за да може да прѣдприеме нѣкои добри мѣроприятия за уредбата на страната. Това е мисълта. (Г. Кирковъ: И още по-широко — за развитието на страната.) За развитието на страната. Добрѣ, г-да прѣдставители! Ами кои сж тѣзи мѣрки, които, слѣдъ като се отстрани онази мѣнотия, която бъркаше на правителството да се прѣдаде на такава дѣятелност, министерството ще прѣдприеме, за да уреди своята финансова политика? Недѣйте ми говори, че поправлението на нѣкои закони, които вие осжждате, могат да съставятъ такава финансова реформа, една такава финансова политика, каквато вие сте проповѣждали. Защото подѣ думата финансова политика, която да отговаря на економическо-социалното положение на народа, за неговото развитие съ напѣрѣдничавъ духъ, не се разбира такава, каквато вие сте осжждали като рутинерна, и трѣбваше да се каже тукъ каква е тази нова финансова политика, която вие ще въведете, за да може да бѣде тя прѣдметъ на осжждане при отговора на тронното слово. Такова нѣщо г. Министъръ-Президентътъ не обясни прѣдъ Народното Сѣбрание, и затуй този пасажъ става съвсѣмъ блѣденъ и по-добрѣ би било да не сжществува въ отговора на тронното слово.

Относително до външната политика, така сжщо г. Министъръ-Президентътъ би трѣбвало да ни даде нѣкои обяснения, защото съвсѣмъ необяснима бѣше причината, по която той не направи туй. Той ни каза, че има въпроси, по които е по-добрѣ да се мълчи. Добрѣ, г-да прѣдставители, но ако въ тронното слово, което сж приодписали всичкитѣ г. г. министри, което е подписалъ и Държавниятъ Глава, се говори върху външната политика на правителството, тогава не разбирамъ защо да не може да се говори, когато се разисква отговорътъ на тронното слово, по тая политика. Защото не по-малко важно е онуй, което е писано въ тронното слово и което може да стане достойние и кѣдѣто трѣбва, и кѣдѣто не трѣбва, отколкото онуй, което се разисква. Туй, което се разисква тукъ въ Народното Сѣбрание, има повече значение за общественото мнѣние вътрѣ въ България, отколкото онуй, което е писано въ тронното слово, защото това може да даде свѣдѣния по-широко, и вънъ отъ България. Та, ако въ първия документъ това нѣщо е писано, е казано, е изразено, нѣмаше защо по отговора на тронното слово, по този пасажъ, да се мълчи. И понеже г. Министърътъ на Външнитѣ Работи не ни даде едни обяснения върху туй, той спѣна и по-нататѣкъ народното прѣдставителство да може да разисква върху този пасажъ.

Ето моитѣ бѣлѣжки, г-да народни прѣдставители, които азъ по своитѣ сили можахъ да направя по отговора на тронното слово. Заклучавамъ, че

първитѣ два пасажа въ отговора на тронното слово, ако не бѣха помѣстени, щѣше да бѣде по-хубаво.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Има думата г. Лазаръ Дуковъ. (Гласове: Отъ трибуната, отъ трибуната!)

Л. Дуковъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Азъ ви казахъ, че нѣмаше нужда да дойда на трибуната, защото азъ ще кажа твърдѣ малко нѣщо, което, може би, въ 5 минути да се свърши, а най-много въ 10. Разбира се, вие можете да кажете, че по-малко ще говоря, понеже се считамъ отъ болшинството. Азъ, дѣйствително, съмъ отъ болшинството, но съмъ казвалъ и другъ пътъ, че въ всѣко нѣщо нѣма да слушамъ правителството, както обикновено наричатъ болшинството слѣпо. Даже и такива ако има, азъ отблъсквамъ това отъ себе си. Но съжалявамъ, като слушахъ всички, които излѣзоха да говорятъ по тронното слово, най-напѣрѣдъ захващаха съ пасажа, който казва, че изборитѣ били доказателство, че сж свободни и пр., другитѣ възразяваха противното и менѣ ми бѣше чудно какъ така могат да упрекаватъ правителството и да сравняватъ сегашното, че било по-лошо отъ миналитѣ. (П. Каравеловъ: Това никой не е говорилъ!) Ако Вие не го говорихте, други го говориха. Сега нѣма, слава Богу, както въ минали режими — нѣма да казвамъ какво бѣше, — но вие знаете че въ миналото имаше такива убийства като въ Плѣвентъ, Кутловица, Чирпанъ, Нова-Загора и пр. (Д. Петковъ: Сега нѣма такава нѣщо; сега има факсимилета!) Сега, слава Богу, подобно нѣщо не става, а всички казватъ, че изборитѣ не били свободни, и упрекаватъ правителството, че агитирало. Че какво да прави? И това ли да не прави, когато всички се съединили и взели мѣрки противъ него? Значи, правителството да стърне ръцѣ и нищо да не прави! (Д. Христовъ: Молебени да прави зарадъ тѣхъ!) И това, което сж правили тѣхнитѣ партизани, вие го приписвате на правителството. Заради туй по него твърдѣ нѣма да говоря, защото казахъ, че съмъ отъ болшинството, но не за всичко ще го слушамъ. Има нѣща, за които не съмъ съгласенъ, но тѣ ще се поправятъ въ комиситѣ. Напр., не мога да бѣда съгласенъ съ общинския законъ и други нѣкои, съ които правителството възнамѣрява нови данѣци да натоварва. Азъ на това не съмъ съгласенъ, защото не мога въ себе си да заключа, кое е дало поводъ на правителството да намѣри, че сега е врѣме да покачи данѣка. Ако е този неговиятъ мотивъ, и ако нѣма други, че миналата година, както и тази, стана малко урожай, влѣзоха пари отъ вѣнка, затова да попрѣчи на хората, да имъ завиди и да ги натовари повече, азъ не го намирамъ за добро. Азъ нѣма да се съглася, макаръ да не съмъ отъ търговцитѣ, и за такива високи патенти да имъ се покачватъ — 75%, защото и тѣхното положение не е толко завидно и, ако имъ се налага $100/100$, то

ще излѣзе пакъ отъ нашитѣ гърбове, отъ гърбоветѣ на купувачитѣ; значи, и едното, и другото ние ще платимъ. Ако вземемъ, че тѣзи двѣ години били урожайни, трѣбва да се повърнемъ малко назадъ, да видимъ колко пѣкъ неурожайни години имаме — суша имаше, киша имаше, а пѣкъ въ 1889 г. измръзна храната и въ Бургашко нѣмаше нито едно зърно и, които хора бѣха сѣли прѣз лѣтото, нито мамулъ стана, нито жито въ много мѣста и правителството прибѣгна до земледѣлческитѣ каси да отпуцатъ пари даже безъ гаранции; нѣкъдѣ, за да могатъ да се изхранятъ хората, понеже имаше случай хора да мратъ отъ гладъ, помощи се събираха. Та, ако само това е дало поводъ да се покачи данъктъ, то не е право. Но азъ мисля, че тукъ още не е голѣмъ страхътъ, макаръ да е турено въ законопроекта: Народното Събрание, разбира се, ще се земе прѣдъ комитетъ, както и тукъ, и ще се намали нѣщо надолѣ, което може да се приеме. Заради туй, мисля, че ще остави до тукъ да говоря по законопроектитѣ, защото не намирамъ какво да кажа. Ето защо: всѣки отъ болшинството, който знае да говори, той ще се мъчи да даде поддръжка на правителството, а другитѣ, безъ никакви причини, извъртатъ скъпинската смисълъ на тронното слово, на правителството, за да могатъ нѣщо да го компрометиратъ и за да се приближатъ на завидната тази маса по-скоро. Ама то не става по този начинъ. Нека признаемъ, че сегашното правителство, което го укориватъ или за което казватъ че не изпълнило програмата си, споредъ мене, въ 5—6 мѣсеца тази програма не може да се изпълни, но азъ вѣрвамъ, че то има добра воля и, ако не му мине лисица пѣтъ, да стои повечко врѣме, тогава ще видимъ, нѣма ли да направи нѣщо.

П. Каравеловъ: Кой е лисицата? (Смѣхъ.)

Л. Дуковъ: Много хубаво Ви дойде г. Каравеловъ и г. Петковъ; какъ се ухилихте!

П. Каравеловъ: Ако така го зацѣпавате, нѣмамъ нищо.

Д. Петковъ: И насъ ни е страхъ да не мине лисица пѣтъ.

Л. Дуковъ: Та азъ вѣрвамъ, че правителството ще изпълни програмата полка-лека, затуй не трѣбва бързане. Съ една рѣчъ, несправедливо извъртатъ всички, които сѣ отъ опозицията, мислитѣ на правителството и говиятъ една цѣль. Но, да не правя коментари; Вие, г-нѣ Петковъ, миналата година и пролѣтосъ, много лоялно се отнасяхте, но не и вашитѣ приятели и другари. Даже и вчера ваши хора Ви упрекаваха, че не сте трѣгнали подиръ младитѣ. За съжаление бѣше. Значи, и единтѣ, и другитѣ сѣ говорили съ цѣль, било отъ болшинството, било отъ меншеството. Но азъ искамъ едно нѣщо да попитамъ г. Забунова, който говори като пълномошникъ на 2½ милиона земледѣлци, като

че той е билъ патоваренъ като генералъ-губернаторъ да прѣдставява тѣхнитѣ нужди. Азъ мисля, че не само той, но още когато го нѣмаше да му се чие името, когато бѣше въ училището, имаше хора, които се трудѣха и зацѣпваха тѣзи земледѣлци. Както каза и г. Теодоровъ, че никой нѣтъ не е прѣставалъ да зацѣпва земледѣлцитѣ и което и да е съсловие, като е прѣдставителъ, трѣбва да го зацѣпва. Той каза, че трѣбвало да се сдружаваме. Кой не обича това нѣщо, кой не сподѣли това мнѣние, което каза г. Забуновъ? Но какъ да се сдружимъ, когато най-добритѣ му приятели, като не били въ нѣкои възгледи съ него съгласни, той ги афоресалъ и се отцѣпилъ въ Шументъ? (Нѣкои отъ прѣдставителитѣ: Въ Шументъ.) Да, въ Шументъ. Това отказва ли? Кой тогава ще иска да се сдружава съ него? Той като монополъ е вземалъ земледѣлческия съюзъ. Азъ съжалявамъ и казвамъ, че той, като прави така, става причина да не можемъ да се оближамъ. Азъ съмъ казалъ и другъ нѣтъ, че помъ нѣкой земледѣлецъ или землевладѣлецъ има малко или хичъ нѣма земя, помъ съчувствува на туй съсловие, да не отбѣгваме отъ него. А той отбѣгва отъ венчки. Не смѣта г. Каликова за земледѣлецъ, на когото азъ не съмъ въ състояние да му нахрани кучетата за единъ денъ. Практикувалъ съмъ запаята, познавамъ го, ако и да съмъ дребенъ земледѣлецъ. И сега въ нѣкои нѣща се ливвамъ противъ правителството и то ерѣшу туй правителство, което толкова години съмъ поддръжалъ. И нѣкое нѣщо да види за земледѣлцитѣ, че не е уредено, азъ искамъ да се помогне. А той отказва това както на мене, така и на всичкитѣ други. Азъ мисля, че такава една надменностъ негова остава назадъ земледѣлцитѣ. И азъ считамъ него за имитация земледѣлецъ, който не живѣе между тѣзи земледѣлци и не знае тѣхното положение. Но правителствата какво да се упрекуватъ? Тѣ иматъ нужда отъ пари. Послѣ, финансовата наука ги учи тѣй, а въ помяти нѣма. Но ние, прѣдставителитѣ на народа, можемъ ли да кажемъ, че не познаваме населението, и да казваме, че е процѣпѣло? Едно друго нѣщо не отказвамъ на г. Забунова и то е, че малко се е говорило и писало за земледѣлците. Малко назадъ планъ стон. Сега ние можемъ въ много нѣща да се съгласимъ, но за да стане това, трѣбва да се групираме съ всички хора, а не да ги дѣли, кои сѣ негови и кои не сѣ. Макаръ единъ самозванъ или дребенъ съюзъ да го е избралъ за прѣдседателъ, той го прѣдаде на г. Драгиева — отетжни прѣдседателството на г. Драгиева. Азъ питамъ нищо противъ г. Драгиева, но като видѣ, че го избѣраха, той каза: азъ го отетжиямъ на г. Драгиева. Значи, че по наследство му е останало, значи, че отъ насъ никой не е земледѣлецъ.

Д. Драгиевъ: Прѣдаване може да има въ цѣлостната партия. Трѣбвало да дойдемъ въ цѣлостната партия.

Л. Дуковъ: Моля Ви, г-нъ Драгиевъ, такъвъ е Вашиятъ другаръ. Азъ вѣрвамъ, че за всички хора и за насъ е обидно, г-нъ Драгиевъ, да ни мислите, че не милѣемъ за земледѣлцитѣ!

Д. Драгиевъ: На дума много те боли. И сега те слушае и вѣрвае, но страхъ ме е да не се помѣтнешъ, както напролѣтъ направи. (Смѣхъ.)

Л. Дуковъ: Никога, па и сега не се помѣтамъ!

Д. Колевъ: То ти е занаятъ.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моля г. оратора да не се обръща лично къмъ прѣдставителитѣ.

Д. Драгиевъ: По тронното слово да говори.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моля Ви, г-нъ Драгиевъ, не прѣкъсвайте оратора!

Л. Дуковъ: Азъ за доказателство на г. Деню Колевъ искамъ да кажа, че може да се справи съ дневницитѣ и да види какво съмъ говорилъ.

Д. Драгиевъ: Насаати нѣма нужда да ни четете.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Говорѣте по прѣдмета, г-нъ Дуковъ!

Л. Дуковъ: Азъ зная и други правителства, които не сж мислили за тѣхъ. Нѣма какво да направимъ и казвамъ сега това, което мисля. Относително г. Забунова и другаритѣ му, казвамъ, че тѣ съ своето поведение прѣчатъ. Може би съ чисто сърце искатъ да работятъ, да помогнатъ на земледѣлцитѣ, но не е туй пѣтѣтъ, защото вие се отстранявате; но когато вие додете въ съзнание, че бъркате, тогава може да стане нѣщо. Вие намѣсто да искате общо сдружаване между народа, между другитѣ земледѣлци, г-нъ Забуновъ, Вие искате правителството да направи законъ принудително да се сдружаватъ, значи, единъ законъ, по силата на който всички да се подчинимъ на г. Забунова. (А. Станчовъ: Цомъ падне правителството, на другия день ще дойдешъ съ насъ!) Азъ му съчувствувамъ и нему, и на Васъ, г-нъ Драгиевъ, и на всички, които се трудятъ. Азъ разчитамъ и съмъ въ ваша полза, но казвамъ, че вие правите вѣрба на туй дѣло, което се мѣчатъ да вършатъ занапрѣдъ. Само тогава, когато общо, всички земледѣлци и неземледѣлци, които познаватъ народнитѣ нужди, се сдружатъ, се заловятъ, може да направимъ всичко. И ви моля още единъ, и съ това за послѣденъ пѣтъ, да правите тѣй, да не остава назадъ дѣлото. Всичко се върши съ болшинството и вие намѣсто да привлѣчете единъ човѣкъ повече, вие съ вашето поведение отстранявате всички и оставате 6—7 души и експлоатирате, че вие сте всички земледѣлци, а други не сж. Сега, азъ каквото имахъ да кажа, казахъ го, нѣма какво вече да кажа.

Д. Драгиевъ: Туй по отговора на тронното слово ли е?

Прѣседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Драгиевъ, моля Ви се не прѣкъсвайте оратора. Вземѣте думата и говорѣте послѣ, ако искате.

Д. Колевъ: Да говори по тронното слово.

Л. Дуковъ: Обѣщавамъ ви се, че нѣма да говоря по-нататѣкъ по туй, защото васъ ви убива, като ви казватъ истината, като ви говорятъ за туй, което вършите, но да ви не убива. Всѣкиго боли за това. Споразумѣйте се вие съ насъ и ние съ васъ и всичко ще бѣде възможно.

Относително законопроектитѣ, дѣто указаха, че има нѣкои нѣща, съ които не сме съгласни, затова нищо не прѣчи да отидемъ въ комисията и тамъ, ако не прокараме това, което искаме, ще говоримъ въ Народното Събрание. Но нѣма да вдигнемъ рѣка, ако не се намали и не се отхвърли. (Гласове: Дайте малко отидихъ.)

Прѣседателствующъ А. Франгя: Давамъ 5 минути отидихъ.

(Слѣдъ отидихъ.)

Прѣседателствующъ А. Франгя: (Звъни.) Засѣданието се продължава.

Г-нъ Пасаровъ има думата.

Я. Забуновъ: Искамъ думата.

Прѣседателствующъ А. Франгя: За какво?

Я. Забуновъ: За нѣкои лични обяснения.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Забуновъ, ако искате думата за нѣкои лични обяснения, имате думата.

Я. Забуновъ: Азъ съжалявамъ, че не бѣхъ тукъ, когато Дѣдо Лазаръ е хвърлил нѣкои думи по мой адресъ.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Забуновъ, Вие искате да отговорите на г. Дукова?

Я. Забуновъ: Нѣма да отговарямъ, а за лични обяснения.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Не може; вземѣте думата послѣ.

Я. Забуновъ: Тѣй като давате думата на всички, дайте я и на мене.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Това не е обяснение, а отговоръ на рѣчта на г. Дукова.

Я. Забуновъ: Азъ искамъ да отговоря.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Вземѣте думата и азъ ще дамъ послѣ.

Л. Дуковъ: Дайте му думата и подиръ него ще я дадете и на мене. (Смѣхъ.)

Прѣседателствующъ А. Франгя: Г-да прѣдставители! Ще бъде по-добъръ, ако тѣзи разправии ставатъ вънъ отъ засѣданието.

Я. Забуновъ: Тукъ то е записано въ протокола и Вие сте длъжни да ми дадете думата.

Л. Дуковъ: Дайте му думата: може криво да му сж донели. Щомъ му дадете думата, постѣ и азъ ще кажа, за да види какъ е.

Я. Забуновъ: Г-нъ Лазаръ Дуковъ ме упрекна, като каза, че ние правимъ земеделѣчески сдружения, за да имаме насила земеделѣцѣ по цѣръ насъ, и повече сме се сдружавали, за да ги изхвърлимъ. Менѣ ми се струва, че той като старъ човѣкъ трѣбва да знае, че тукъ не е мѣсто да критикуваме конгреси и да разправяме за туй-онуй; тукъ е мѣсто да критикуваме това, което има прѣдъ насъ. Азъ бѣхъ толкова толерантенъ, щото не закачихъ нито дѣда Лазаръ, нито партията му. Той трѣбваше да се яви въ конгреса и да защити своето. Най-послѣ ще кажа, че по думи дѣдо Лазаръ защитава земеделѣческото население, но по дѣла не го защитава, защото му дава 8 крини жито за да вземе 12.

Л. Дуковъ: Моли, искамъ думата.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Имате думата, г-нъ Дуковъ; по-добъръ е ако вземете думата послѣ.

Л. Дуковъ: Саде двѣ думи ще кажа и то ще бъде въ полза на г. Забунова. Може би да сж му занели криво. Азъ едно нѣщо му намекнахъ, че той не трѣбва да отбѣгва отъ никой земеделѣцъ, а да се сдружава съ всички, за да може да помогне на дѣлото. Това съмъ казалъ. Ако се дѣли, той бърка на дѣлото; ако стане общо сдружаване, тогава го уважавамъ.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Думата има г. Пасаровъ.

Г. Пасаровъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Станало е вече у насъ обичай, и обичай много добъръ, да се разисква много подробно отговора на тронното слово. Тази година стана едно нововъведение, което намирамъ за много честито, като се прѣдпоставяше дебатитѣ по отговора на тронното слово съ едно изложение политиката на правителството отъ страна на г. Министъръ-Прѣседателя. Може това изложение да бъде дълго или късо, обаче при разискванията по отговора на тронното слово да се разисква и декларацията на правителството, е едно щастливо нововъведение. Има мѣста, има страни, дѣто нѣма разисквания по отговора на тронното слово, защото нѣма и тронно слово, обаче тамъ има декларации

на правителството. Ако ли то не я направи, сѣ ще се намѣри обикновено единъ прѣдставитель, който ще запита правителството върху неговата обща или генерална политика. При тѣзи разисквания, ролята на народното прѣдставителство е двойка. То разисква, то критикува дѣятелността на кабинета и, второ, изказва желанията на народа за начина на управлението и за реформитѣ, които трѣбва да се прокаратъ. Отъ разискванията, които станаха, съ малки изключения, ние се отклонихме отъ това спасително правило. И чека кака за комплиментъ на нѣкои отъ нашитѣ другари, какъвто бѣше уважаемиятъ г. Кирковъ, че тѣ, като критикуваха дѣятелността на правителството, същевременно изказаха и желание за законодателна дѣятелност въ извѣстни области. Тѣй напр., се посочи на една социална законодателна дѣятелност, която можемъ и ние да възприемемъ, безъ да бъдемъ социалисти, защото да уреждаме такива въпроси, каквито повдига почтенниятъ г. Кирковъ, това е длъжност на всѣки единъ гражданинъ, независимо отъ това, дали ще бъде отъ буржоазия или ще бъде отъ социално-демократическа партия. Въ тѣзи рамки, именно, да критикуваме дѣятелността на кабинета и да изказваме желания, тѣзи сж рамкитѣ, въ които ще се ограничи и старая, доколкото ми силитѣ позволяватъ, да изгълна и азъ дълга си.

Първиятъ въпросъ, който ние имаме да зачнемъ, то е вътрѣшното управление на страната и, когато го критикуваме, ще трѣбва да имаме само това прѣдъ видъ, което е било прѣдпоставящо, и това, което става сега, и, релативно поставенъ, ще видимъ, има ли, или нѣма подобрение въ едно или друго направление. Оставямъ настрана ония врѣмена, когато ние се намирахме въ революция, когато ние се намирахме въ ненормално положение. Тогава едни мѣрки изискваха други и не можемъ отъ тѣхъ да сждимъ нито за прѣдпоставящото, нито за това, което е дошло отпослѣ. Но ще вземемъ положението на нашата страна въ други врѣмена, когато ние бѣхме нормално поставени да можемъ да се развиваме. Бѣше станало обичай, щото администрацията да служи като органъ за прѣслѣждане на политическия противници на владѣщата партия; бѣше станало обичай, щото тя да служи като органъ за лично отмъщение на извѣстни влиятелни хора сръщу тѣхнитѣ противници; а така сжко имаше случаи, или като че бѣше една система обща, администрацията да служи често нѣкти на частни цѣли и на частни интереси на извѣстни влиятелни хора. Новиятъ режимъ въ това отношение направи едно подобрение. Ние днеска не виждаме да се дразнятъ противниците; ние не виждаме администрацията да служи като органъ за отмъщение на силнитѣ сръщу слабитѣ, а така сжко не виждаме тя да служи на частни цѣли и интереси на извѣстни хора, които по своитѣ връзки могатъ да влияятъ на нея; тя, съ една дума, не дразня, тя не прѣдизвиква. И благодарение на тази система, ние се радваме на единъ режимъ тихъ,

мекъ, нѣма онѣзи произшествия, нѣма онѣзи крамоли, нѣма онѣзи сбивания, нѣма онѣзи грозни сцени, както по-напрѣдъ ставаха, и които въ повечето случаи се прѣдизвикваха отъ неосторожността, или, по-добрѣ да кажа, отъ недостойнството на нѣкои чиновници, които отъ угода къмъ силнитѣ правѣха зло на слабитѣ, на онѣзи, които бѣха тѣхни противници. Даже нѣщо друго: често пѣти това ставаше въ система и ние бѣхме зрители на грозни сцени, когато административнитѣ чиновници трѣбваше да угаждатъ на извѣстни интереси и да прѣслѣдватъ извѣстни личности. Такава е характеристиката на режима, който ние прѣкарваме понастоящемъ и който режимъ се установи у насъ съ дохождането на власт на сегашното правителство. Кои сж сега послѣдствията отъ това? То е, че даже политическия противници на кабинета не намиратъ материалъ въ тази низка маса и съ нея да водятъ борба и тогава да водятъ тази борба, когато е на врѣмето си. Думата ми е сега за изборитѣ.

Обикновено, когато имаше да се произвеждатъ избори, агитацията прѣдизвикваше, дразнѣше извѣстни хора и тогава страститѣ бѣха силно раздразнени и партиятѣ се хвърляха съ една яростъ една къмъ друга. Благодарение на този мекъ режимъ, благодарение отсъствието на дразнения и прѣслѣждане, ние не видѣхме тази яростъ, тази страстность, която е имало досега. Отъ друга страна, ако вземемъ всичко релативно, ние ще видимъ, че при всичкитѣ избори които станаха, никогашъ не е имало такава свобода, каквато я имаше сега. Въ това отношение помага твърдѣ много и нашиятъ избирателенъ законъ. Но ако иска едно правителство да злоупотрѣблява, то може всичко да направи и, независимо отъ избирателния законъ, може да злоупотрѣблява и да извърши насилия и да спечели изборитѣ. (К. Досевъ: Както и направи!) Ще дойдемъ да видимъ, дали то е направило това, за което го обвинява особено г. Досевъ, и дали е направило такива избори, за каквито го обвиняваше г. Пеншевъ. Защото, като турнемъ единъ паралелъ между кървавитѣ избори, които г. Радославовъ произведе, допълнителнитѣ избори слѣдъ оставката на покойния министъръ Димитъръ Грековъ, менъ ми се струва, че сегашното е китка прѣдъ онова, което е тогава станало. (К. Мирски: Такива голѣми прѣстѣпления сега нѣмаше.) Азъ казахъ, г-нѣ Мирски, и по-напрѣдъ, че нищо не е абсолютно на този свѣтъ: всичко ще сѣдимъ релативно, и ако има едно подобрение въ това отношение, ние ще отдадемъ похвала на тия, които сж направили това подобрение. Свободата на изборитѣ, както въ допълнителнитѣ избори за народни прѣдставители, така сжко и въ градскитѣ и селскитѣ избори, бѣше най-голѣма, каквато досега сме имали. (К. Мирски: Голѣма дума!) Най-голѣма каквато досега сме имали. Досега, казвамъ, защото отъ 10 допълнителни избора, които станаха, само за единъ имаше конгестация, и то отъ Пловдивъ,

дѣто обикновено страститѣ сж най-раздразнени. Отъ всичкитѣ други околии, ако имаше най-малкото нарушение, ако имаше нѣкакви натиски и пр., непрѣмѣнно щѣха да дадатъ конгестация. Не можемъ да мислимъ ние, че противнитѣ кандидати ще бѣдатъ толкова малодушни, щото тѣ да нѣматъ куража да излѣзатъ съ една конгестация и да опишатъ нарушенията и прѣстѣпленията, които сж извършени въ единъ изборъ. Ние, обаче, видѣхме, — ние утвърждаваме изборитѣ, — че освѣтъ по единъ изборъ, абсолютно никаква друга конгестация нѣмаше.

К. Досевъ: Турѣте и Анхиалския, за да станатъ два.

П. Драгулевъ: Тамъ нѣма такава нѣщо!

Г. Пасаровъ: За Анхиалския изборъ нѣмаше конгестация. Единственото, което се упрекаваше по Анхиалския изборъ бѣше, че министърътъ отишълъ да агитира. Въ това отношение почитаемииятъ г. Геннадиевъ много право каза, че министритѣ иматъ право да отиватъ да агитиратъ. Даже въ класически страни като Англия, за която надѣлго ни говори г. Геннадиевъ, и тамъ министритѣ отиватъ да агитиратъ. (А. Страшимировъ: Дѣдо Цанковъ какво мисли?) Дѣдо Цанковъ може да мисли и казва каквото ще. Азъ бихъ отишълъ и по-нататѣкъ. Упрекаваше г. министра, че отишълъ да държи рѣчь. Азъ го упрекавамъ, че не е държалъ. Той трѣбваше да отиде тамъ, да държи рѣчь, да развие своята програма, а не само да отиде да изае едно прасе и да се върне. Министритѣ не сж чиновници; тѣ сж политически хора, и тѣмъ длъжностъ се налага да агитиратъ и да кажатъ своята политическа програма, та нека избирателитѣ съ пълно съзнание да се явятъ и да гласоподаватъ или за неговия кандидатъ, или за неговия противникъ.

Да дойдемъ сега да видимъ, какви конгестации имаше по селскитѣ и градскитѣ избори. Селскитѣ и градскитѣ избори се утвърдяватъ отъ сѣдилищата. Доколкото моитѣ свѣдѣния се простиратъ, освѣтъ Ямболския изборъ, който е касиранъ отъ сѣда, всички други избори бидоха потвърдени. Така сжко бидоха утвърдени и селскитѣ избори. Ние не можемъ да упрекнемъ сѣдилищата, които провѣряватъ изборитѣ, че тѣ сж се водили отъ сѣдитѣ съображения, отъ които може да се води единъ министъръ на Вътрѣшнитѣ Работи, когато има да утвърдява единъ градски или селски изборъ.

При тия избори упрекна се и отъ почтения г. Димчевъ, че въ Стара-Загора изборитѣ сж станали не свободно: имало е убийство, имало е шайка.

Г-да народни прѣдставители! И миналата година имахъ случай да кажа, па и сега казвамъ, че въ Стара-загора, Чирпанъ, Пловдивъ и моето родно

мѣсто Пещера не могатъ да станатъ избори безъ сбиване. Идѣте и сега въ нѣкой отъ тии градове, срѣщайте се съ нѣкой отъ тии хора, които боравятъ малко или много съ партизанство, и ще видите, че отъ тая страна има кама, а отъ другата страна — револверъ. (Д. Драгиевъ: Само правителственитѣ хора иматъ ками и револвери!) Венчикитѣ иматъ ками. Азъ ходихъ въ тѣзи мѣста и се очудихъ, когато ги видѣхъ, че и единитѣ и другитѣ сж въоръжени. Защо? Защото безъ това не може: станало е като обичай. Вѣрно ли е сега, че въ Стара-Загора е имало убийство? Станало е едно убийство въ сжбота срѣщу недѣли, това убийство е отъ частенъ характеръ и убийцата е арестуванъ на другия день въ изборното мѣсто. Това сж свѣдѣнията, които азъ самъ полюбопитствувахъ да събера. Станала е една схватка въ една отъ секциитѣ и, като сж обискирали, намѣрили сж ками и револвери и у единитѣ, и у другитѣ. А това показва, че тамъ сж такива правитѣ, и, може би, ще мине много дълго врѣме, когато тѣ ще омокотитѣ своитѣ прави и ще отидатъ да се борятъ тѣй, както това става въ Сѣверна-България, дѣто никдѣ, за щастие, камата и револверътъ не се употрѣбаватъ.

Почтениятъ г. Генадиевъ обърна внимание и искаше да изтъкне факта, че двѣ партии, които сж били най-силни, сж направили компромисъ, комбинация обща и пакъ сж пропаднали срѣщу една партия, която е била по-слаба. Това да не ви се види никакъ чудно. Сжщото нѣщо стана и въ други градове, напр. въ Варна. Заявявамъ ви, че въ Варна двѣтѣ отъ най-силнитѣ партии се съгласиха да направятъ коалиция по градскитѣ избори, и тѣ пропаднаха. (К. Мирски: Защото вие си турихте на главата гжжва!) Какво? (К. Мирски: Чалма!) Азъ да ви кажа. Когато станаха изборитѣ за народни прѣдставители въ допълнителнитѣ избори, въ коалиционното министерство, г. Мирски бѣше кандидатъ, и ако имаше нѣкой, който да се хвърли съ яростъ срѣщу него, да издигатъ възвания — (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Чалмалія ли бѣше?) азъ ще ви кажа сега, — то бѣха пеговитѣ противници, г. г. народницитѣ. Тѣ имаха свой собственъ кандидатъ. И ако има партии, които да сж враждували помежду си, които да сж се борили най-страшно, то сж демократитѣ и народницитѣ. (К. Мирски: Навредъ ли е това?) За Варна говоря. Тогазъ тѣзи сжщитѣ гжжви, които нарича той чалми, г. Мирски ги имаше на себе си и той самъ ходѣше изъ турскитѣ кафенета и агитираше. (К. Мирски: Ще Ви отговоря. — Д. Христовъ: Шалвари имаше ли?) Но когато тѣ се комбинираха, ние видѣхме хора тѣхни, които не можаха да се съгласятъ да гласоподаватъ за една листа, въ която има 6 демократи и 6 народници; прѣдпочетоха да гласоподаватъ за противната листа, а не за тази. Подобни комбинации въ нѣкои мѣста сж възможни; но тамъ, дѣто сж се борили довчера и дѣто враждували съ най-голъма яростъ, комбинацията не може да излъже и, дѣйствително, тя пропадна.

Вен. Поповъ: Какъ можѣ тази комбинация да се прокара, г-нѣ Пасаровъ, въ законодателнитѣ избори, а въ общинскитѣ не можѣ?

Г. Пасаровъ: Въ кои законодателни избори, г-нѣ Поповъ?

К. Мирски: Че Кръстю Мирски и г. Венедиктъ Поповъ не се ли избраха наедно?

Г. Пасаровъ: Кръстю Мирски и Венедиктъ Поповъ се избраха по-напрѣдъ като народни прѣдставители, защото пѣмаше организация отъ противницитѣ и защото положението бѣше необиснимо. (Г-нѣ Вен. Поповъ възразява нѣщо. — Смѣхъ.) Ако Вие мислите, че Петъръ Станчевъ правѣше нѣщо, азъ Ви утѣрявамъ, че той съ своитѣ дѣйствия по-врѣди, а не помогна. Напротивъ, ние водѣхме наши хора, както и демократи, които затова, защото мразятъ едни отъ едната листа или други отъ другата листа, гласоподаваха за нашата листа.

К. Мирски: Недѣйте клевети Станчева прѣдъ началника; Вие имате вражда съ Станчева; той е най-реинностниятъ правителственъ агитаторъ!

Г. Пасаровъ: Азъ Ви казвамъ, че той не помогна, а е врѣдилъ съ своитѣ дѣйствия тамъ, защото достатъчно бѣше да се направи една мѣдра комбинация, за да се спечелятъ изборитѣ въ Варна, дѣто има български елементи и много други елементи, които ще отидатъ съ опѣзи, които иматъ властѣта. Слѣдователно, искахъ да обясня по този начинъ, че ако една такава комбинация, за каквато се говори, въ Стара-Загора не е сполучила, за това си има свои причини. То е въ оморзата, която сж имали двѣтѣ довчера враждующи партии. Ние знаемъ, че по-напрѣдъ едната и другата партии бѣха вѣрли противници; на другия день тѣ се съгласиха. Това съглашение можѣ да стане между шефоветѣ, но между масата, между избирателитѣ това не можѣ да стане. Ние видѣхме и туку да става съглашение на 4 партии срѣщу една; обаче въ противницитѣ това не можѣ да стане. (Н. Габровски: Но по градскитѣ избори въ Варна вие бѣхте въ съюзъ съ радославиститѣ, нали?) Тѣ дойдоха да ни помагатъ. (Смѣхъ въ лѣвницата и въ крайната лѣвица.) Искахъ съ това да ви обясня, защо е пропадналъ съюзътъ. Азъ не съмъ противъ комбинациитѣ, но искахъ да ви обясня, защо е пропаднала тази комбинация. Понеже тѣ не присека и една друга група между себе си, тя, оскърбена и обидена, дойде и намъ помагаше, а не тѣмъ. Ако тамъ, слѣдователно, се спечели, то бѣше благодарение на по-тактичната ни комбинация, отколкото на нашитѣ противници; (Н. Габровски: Защото тѣ се раздѣлиха!) по-тактична и направихме, отколкото тѣхната. И, ако искате, да ви кажа защо. (К. Мирски: Защото нѣмаше Петра Станчевъ въ Варна, който покровителствува свободнитѣ избори.) Защото вие така наредихме комбинацията, щото

ние имаме на страната си много елементи, които намъ помагаша. Зависеше отъ това, какъ ще наредимъ тази комбинация. Въ градските избори ние не правихме такава комбинация. (Вен. Поповъ: Вие извадихте вашия изборъ общински, благодарение на радославиститѣ; защото признайте, най-послѣ, че въ гр. Варна нѣма никакъвъ цанковистъ!) Понеже става дума за гр. Варна, ще кажа, че тамъ българитѣ се дѣлятъ на много партии, а пъкъ имаме много меншества... (Глъчка.)

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моля, г-да народни прѣдставители, никой да не смущава оратора! Нека г. Пасаровъ се изкаже, вземѣте и вие думата и елате да възрадите! По този начинъ ако се разправяме, ще излѣзе, че сме въ нѣкое кафене!

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Позволявате ли ми да Ви подкрѣпя, г-нѣ Пасаровъ?

Прѣседателствующъ А. Франгя: Разправии не трѣбватъ!

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Вѣрно е, че вашата комбинация бѣше по-тактична, защото комбинацитѣ иматъ тази добродѣтель — да бждатъ много по-тактични, когато се покровителствуватъ отъ властѣта. (Смѣхъ.)

Г. Кирковъ: Но той казва, че Петъръ Станчевъ билъ прѣчилъ!

Г. Пасаровъ: Не е така. Азъ да ви обясня. Въ гр. Варна българитѣ се дѣлятъ на нѣколко партии, ама всичкитѣ сж слаби, за да могатъ да изкаратъ на собственитѣ си плеци единъ изборъ, защото има елементи отъ меншества.

Б. Мирски: Защо спечелихме при изборитѣ за училищни настоятели?

Г. Пасаровъ: Азъ да ви кажа защо. Защото този, който ще прави избори тамъ, има меншества, които сж 500 гласа готови; та противникътъ, да има такива збѣи, не може да спечели.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Та въ която комбинация влизатъ меншества, ти ще спечели? (Смѣхъ.)

Г. Пасаровъ: Когато ставаха законодателнитѣ избори, меншества отидоха съ противната комбинация, и ако г. Мирски и г. Поповъ излѣзоха, то излѣзоха, защото имъ помагаша меншества. Така мислѣха тѣ, че е по-добрѣ тамъ да бждатъ.

Когато почитениятъ г. Пешевъ бѣше тукъ, той упрекна, че въ Никополъ изборътъ е станалъ съ войници. Това се опроверга. Но азъ се чудихъ на куража на г. Пешева да осмжда правителството за сегашнитѣ избори, когато, както казахъ и по-напрѣдъ, никога въ България не сж ставали такива кървави избори, както станаха допльнителнитѣ избори прѣзъ 1899 г. (И. Бобековъ: Въ

най-нормални врѣмена, между прочемъ!) Ние видѣхме, г-да народни прѣдставители, особено въ Силистренско, дѣто 260 души паднаха на земята ранени, кървави. Ние видѣхме кървави избори въ Чирпанъ; ако помня, ние видѣхме и въ другитѣ мѣста. Дойде, слѣдователно, фактически да се докаже, да се установи онова, което прѣдшествующиятъ министъръ-прѣседателъ съ своята оставка тържествено заяви на Държавния Глава. Когато едни хора сж правили подобни кървави избори, менѣ ми се струва, че тѣ най-малко право иматъ сега да дойдатъ да обвиняватъ онѣзи, които сж направили избори, безъ да се ударили шамаръ нѣкому, освѣтъ станалото въ Стара-Загора, за което се обясни.

П. Пешевъ: Въ село Николаево, Плѣвенска околия, при единъ общински изборъ убиха хора.

Д. Христовъ: Отъ 1.800 общини.

Г. Пасаровъ: Отъ 1.800 общини възможно е въ една да стане такава нѣщо. Въ всѣки случай това не чухме да е станало, но азъ ви казвамъ, че отъ 1.800 общини възможно е въ една да е станало.

Б. Досевъ: Въ окръжнитѣ избори осемъ души прѣбиха.

Д. Христовъ: Не контестирани избори, обаче.

Г. Пасаровъ: Въ ваше врѣме, г-нѣ Досевъ, 269 души паднаха.

Б. Досевъ: Сега прѣбиха осемъ души въ третата секция...

Г. Пасаровъ: Но окръжниятъ сждъ утвърди ли избора или не?

Д. Христовъ: Окръжниятъ сждъ го утвърди.

Г. Пасаровъ: Ако дѣйствително бѣше станало това, азъ Ви питамъ, г-нѣ Досевъ, защо не дадохте контестация срѣщу този изборъ? Неужели окръжниятъ сждъ не обръща внимание на подобни избори?

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Който е убитъ безъ контестация, не е правъ.

Б. Досевъ: Слѣдователтъ е констатиралъ това, и тѣ ще отидатъ на подсѣдимата скамейка.

Г. Пасаровъ: Когато сждимъ за правителството, нѣма да се спираме на единъ отдѣленъ фактъ. Видѣхме ли ние, че е дадено подобно разпореждане така да става? А отдѣлни чиновници може да се намѣрятъ да прѣвишатъ властѣта си. Азъ признавамъ, че има отдѣлни чиновници, които може да направятъ извѣстни прѣстѣпления, но когато сждимъ едно правителство, ще го сждимъ по него-

вата обща система, а такава нѣма: ако имаше такава, щѣше да стане това навсѣкѣждѣ.

Д. Филовъ: Вие казахте, че въ Варна Петър Станчевъ билъ поврѣдилъ на правителството. Въ каква смисълъ е поврѣдилъ? Азъ бихъ желалъ да обясните, за да не остане тъмно.

Прѣседателствующъ А. Франя: Моля Ви, г-нъ ораторе, недѣйте се обръща къмъ прѣжешацитѣ!

Г. Пасаровъ: Вториятъ въпросъ, който се повдигна тукъ, бѣше, че се застрашавали нашитѣ изборни учрѣждения, защото тѣ не функциониратъ тъй, както би трѣбовало да бѣде. И почтениятъ г. Кирковъ намираше, че тѣхната упаднатостъ се дължи на туй, че тѣ се намиратъ сега въ ръцѣтъ на монархически партии. Тази негова теза, ми се струва, се опровергава отъ факта, че въ страни, въ които боравятъ тоже монархически партии, изборнитѣ учрѣждения твърдѣ правилно и много редовно функциониратъ. Почтениятъ г. Геннадиевъ поддържаше, че за да можемъ да повдигнемъ тии изборни учрѣждения, има нужда да се прокаратъ извѣстни закони, съ които тѣ по-добъръ да се организиратъ, и, послѣ, да се прокаратъ закони, съ които да се затвори вратата на произволитѣ. Неговата мисль е добра. Това би било единъ цѣлъ, но ми се струва, че ако има зло, то злото не произлиза отъ това, че ние ги прилагаме злѣ. Ако искаме да добиемъ гаранция за народнитѣ правдини, тази гаранция не се състои въ мъртвата буква на закона, а се състои въ нашитѣ мишици и въ политическото възпитание на този народъ. Ако наметъта не ме лъже, въ френската революция, когато редъ конституции издадоха френцитѣ, повдигна се въпросътъ, една санкция да намѣрятъ, една гаранция за народнитѣ правдини; едни дирѣха гаранцията въ законитѣ, други дирѣха гаранцията въ държавни глава, трети дирѣха тази гаранция въ отговорността на министритѣ, а четвърти я намираха въ подеждимостта на държавни глава. Единъ ораторъ обаче — името му, за жалостъ, не помня — каза: „не; гаранцията за народнитѣ правдини е въ мишицитѣ на френския народъ“. Та, ако ние искаме нашитѣ народни правдини да бѣдатъ гарантирани, ние трѣба да възпитаме българския народъ, да го възпитаме политически, той да бѣде възмекналъ и всѣки, който ще посегне на тии правдини, той ще намѣри отпоръ въ мишицитѣ на тоя народъ, а не въ законитѣ. Въ това отношение правимъ ли ние нѣщо, ние особено, тия, които имаме възможностъ да направимъ това? — Не. Говорѣше ни се, че избирателитѣ не ходѣли на урниитѣ. Какъ да ходятъ, когато ние организираме шайки и биемъ или убиваме избирателитѣ прѣдъ урниитѣ? Въ това отношение нека отдадемъ похвала на крайната лѣвица, особено на г. г. социалиститѣ: тѣ отиватъ

между народа и проповѣдватъ своето учение — право или криво, то е другъ въпросъ, — но тѣ отиватъ, а нѣкъ ние, останалитѣ партии, отиваме между народа само когато правимъ избори. Ако ние искаме този народъ да запази своитѣ правдини, независимо отъ другитѣ мѣрки, които г. Геннадиевъ прѣпорѣчва, е и тази — да го възпитаме да съзнае той политическитѣ си права и да има съзнание да ги зацѣпва, когато ще бѣдатъ нахвърлени, отидѣто и да бѣде то.

Въ нашитѣ дебати по този въпросъ се изтъкна още, че имало апатия въ изборитѣ, които станяха прѣвъ тази година. Така апатия е привидна. Въ сѣдницата нашиятъ народъ зема живо участие въ градскитѣ, селско-общинскитѣ и други избори. Не взеха живо участие само селата въ окръжнитѣ избори и то защото бѣше въ врѣме на реколтата, и понеже имаше добра реколта и голѣмо изобилие, тѣ не можаха да оставятъ своята полска работа и да отидатъ на урниитѣ; обаче въ градскитѣ и селскитѣ избори въ тѣхъ взеха живо участие и голѣмо участие. Така щото въ сѣдницата апатия въ избирателитѣ не е имало. А колкото се касе до селскитѣ и градскитѣ избори, никога толкова избиратели не сж се явявали, както сега при тѣзи избори. (Д. Христо въ: 80%.) Слѣдователно, ако може да се говори за апатия, тя е привидна, и то само за окръжнитѣ избори, защото туй съвпадна съ много работния сезонъ — съ жътвата и хармана.

Когато почтениятъ г. Пешевъ говорѣше за народнитѣ правдини, намекна, че тѣ се застрашавали и отъ това, че единиятъ факторъ ималъ надмощие надъ другия. По нашата конституция има дѣйствително два фактора: Короната и Народното Сѣбрание. Кой отъ тѣхъ ще има надмощие, това зависи отъ самия факторъ, дали умѣе да зацѣпва своитѣ права и да изгълнява своята длѣжностъ. Когато у насъ, бидейки въ опозиция, ние не оставяме нищо за да оскѣрбимъ и за да унижимъ онзи факторъ, който се нарича Корона, и когато, отъ друга страна, сме способни при най-малкото подмиване да отидемъ и вземемъ властѣта и, бидейки на властъ, да играемъ съвършено друга роля, естествено е, че тоя факторъ ще има надмощие надъ другия. Ако всѣки единъ отъ двата фактора изгълняваше ролята си напълно, не можеше Короната, както се твърдѣше, да има надмощие въ държавното управление. Нашата конституция строго и ясно опрѣдѣля правата на единия и другия факторъ. Както казахъ и по-прѣди, както Народното Сѣбрание и въ това отношение респективно тѣзи именно, които сж повикани да ръководятъ управлението на страната, ако тѣ позволяватъ на другия факторъ да има надмощие, той ще го има, но нека не забравяме, че по самата конституция има само извѣстни права и извѣстни задължения и на единия, и на другия. Нѣма защо, слѣдователно, ние да упрекаваме тукъ, и ми се струва, че когато се явява тукъ единъ отъ нашитѣ държавни мѣже и поддържа тази теза, той заслужава напълно този укоръ да му се каже:

защо допускахте на другия факторъ да има такова надмощие, защо не защитавате вашитѣ права и правата на Народното Събрание, отъ което вие произхождате? Но, както казахъ, това става по една стара традиция: сме ли на властъ, ще гладимъ Короната, ще ѝ се покланяме, ще я славословимъ, бъдемъ ли въ опозиция, ще почнемъ тогава да изригваме всичко противъ нея. (П. Пешевъ: Вие говорите за противъ мене ли? Ако е за мене, Вие тълкувате съвършено криво моитѣ думи.) Г-нъ Пешевъ упрекна още, че тѣзи господа, които сж сега министри, всички въ опозиция сж ругали, оскърбавали и нападали Короната. Това разбирамъ да го каже другъ. Не отричамъ, че по едни или други причини сѣ сж си позволявали въ органа да адресиратъ нѣщо срѣмъ Държавния Глава. Това е било обаче всѣкога въ по-умѣрена форма както отъ страна на в. „България“, така сжщо и отъ страна на в. „Прѣпорекъ“, така и отъ други нѣкои вѣстници. Но кой е билъ този, който е билъ най-безпоощадеиъ срѣмъ Държавния Глава? То сж били приятелитѣ на г. Пешева. Кой отъ васъ не помни в. „Борецъ“, който, като не остави неговата личностъ, като му придадоха най-лошитѣ епитети: „Камиларя“, „Нандеферъ“, „Саръ-Камбероолу Фердаа“ . . . (И. Вобековъ: Сега даже като брошури се продаватъ.) Не оставиха даже и неговото огнище. Още отъ стари врѣмена се знаеше и се проповѣдаваше, че сѣмейното огнище е единъ sanctuaire, едно светилище, а тѣ въ вѣстника си и това не оставиха на мира. Отидоха и закачиха въ своитѣ оскърбления даже и неговитѣ родители. Тѣзи именно хора, които сж си позволявали този езикъ, можатъ ли сега да упрекаватъ други, че сж ругали Княза, сравнително, твърдѣ малко?

П. Пешевъ: Азъ протестирамъ противъ тия обвинения, които хвърляте противъ мене. Азъ никога не съмъ издавалъ вѣстникъ за какъвто говорите! (Отъ дѣсницата: Партията!) Партията не е имала такъвъ вѣстникъ.

Г. Пасаровъ: Статията „Камиларѣтъ“ бѣше написана въ в. „Народни Права“, органъ на вашата партия; „Главата му ще се търкала по калдаржмитѣ и улицитѣ“ се написа слѣдъ оставката на покойния Грековъ, ми се струва.

П. Пешевъ: Защо изопачавате работитѣ, когато е нѣмало подобно нѣщо? Говорѣте истината, а недѣйите изопачава! Кога е имало такова нѣщо?

Д. Вълчевъ: Д-ръ Вачевъ даде циркулярно отъ бюрото; не е въ в. „Народни Права“.

Г. Пасаровъ: Както да е, фактътъ е фактъ, и трѣбваше да се релевира, за да се направи едно сравнение. Ако отидете въ сѣдилищата и провѣрете противъ кои вѣстници имаше дѣла, ще видите, че най-много дѣла е имало противъ тѣзи вѣстници, на които вие служите.

П. Пешевъ: Не Ви прави честъ да изопачавате работитѣ!

Д. Христовъ: Истината бode!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Пешевъ, ще вземете думата и ще отговорите.

П. Пешевъ: Да не изопачава!

Г. Пасаровъ: Азъ не изопачавамъ.

Въ сжщия редъ на мисли, г-да прѣдставители, ще дойдемъ и на въпроса: защо сега не се напада Държавниятъ Глава? Защото не се дразнятъ тия, които сж дразнени по-напрѣдъ. Даде се пълна свобода на печата, а, отъ друга страна, правителството взема на себе си пълна отговорностъ и ние виждаме сега, когато има абсолютна свобода на печата, за Държавния Глава никой нищо не казва. Но когато се правятъ правила извънредни, когато се притиска свободата на печата, естествено е, че трѣбва да се одуши, отъ друга страна, и затова бѣше тази фурия срѣмъ Държавния Глава, която прѣстана слѣдъ спасителния този законъ за печата, съ който се даде най-голѣма свобода. Това е тоже една отъ заслугитѣ, защото ние, когато имаме държавенъ глава, който по нашата конституция има извѣстни права и не е отговоренъ за дѣйствиата на правителството, не можемъ да го нападаме, когато има отговорни министри. И това е въ активна, и това е въ заслугитѣ на сегашното правителство.

Въ рѣчъта си почтениятъ г. Найчо Цановъ излѣзе съ единъ цѣлъ обвинителенъ актъ срѣмъ тази партия, която днесъ се намира въ болшинство. Менѣ ми се струва, че задачата на единъ водител на една партия бѣше не да прави обвинителенъ актъ срѣмъ едно болшинство, ами, като критикува дѣлата на правителството, да изложи своя собствена програма. Г-нъ Найчо Цановъ още щомъ стана, се закачи съ народно-либерална партия, па се нахвърли послѣ противъ цанковиститѣ. Менѣ ми се струва, много правилно почтениятъ г. Петковъ забѣлѣжи, че тукъ не е въпросъ да се критикува какво сж направили стамболиститѣ и каква е била програмата на цанковиститѣ: тукъ има да критикуваме дѣлата на правителството и да изкажемъ какъ то трѣбва да управлява страната. Г-нъ Найчо Цановъ почна съ „инвалидитѣ“, както той ги нарича. Може, г-да, ние да имаме стари дѣйци, които да бѣдатъ инвалиди, ама сѣ въ едно кюше на тѣхния мозъкъ да е останалъ държавнически умъ; но азъ не видѣхъ това въ онѣзи, които обвиняваха другитѣ въ инвалидность. У насъ се говори за нѣкакво демократическо течение, но ние не чухме това демократическо течение да се формулира; ние не чухме дали е то р. Марица или Арда; едно течение демократическо, но то не се формулира въ какво се състои, какви сж неговитѣ трѣбвания, какво иска то, каква цѣлъ гони и въ какво ще подобри положението на нашата страна. Хвърли се една дума — „демократическо течение“, ама ние всички сме демократи.

Произнесенитѣ отъ него думи, че имало чорбаджии и работници, това нѣма абсолютно никаква смисълъ и напразно се хвърли думата. У насъ може би да има хора по-заможни и по-бѣдни, ама чорбаджии и работници нѣма. Ако ли се дѣлятъ на чорбаджии и работници, тогава г. Цановъ нека отиде при социалъ-демократитѣ и прѣгърне тѣхната програма: тѣ иматъ своя *raison d'être*. Ние сме една буржоазна партия, тѣ сж една социалъ-демократическа, но демократическо течение да се казва, то е нито едно, нито другото, не значи нищо. (Д. Христовъ: Значи разбъркани глави!) Г-нъ Цановъ ни проповѣдаваше, че трѣбвало прогресивно-либералната партия да дружи съ демократическото течение. Ние, понеже не виждаме това течение и то не съществува, нѣма защо и да дружимъ съ него. Ако такова течение имаше, то можеше да се оправдае въ една страна съ другъ строй, но у насъ, дѣто всички сме работници, дѣто всички произлизаме отъ единъ и сжщъ народъ, отъ една и сжща класа, никакво демократическо течение не може да съществува, слѣдователно, нѣма защо ние да дружимъ съ едно течение, което не съществува, освѣнъ въ въображението на демократитѣ. (А. Странимировъ: Отъ небето ли сж паднали г. г. земледѣлцитѣ и цѣлата крайна лѣвица?) Г-нъ Цановъ упрекна още, че другитѣ партии, включително и тази, която е на властъ, правѣли компромиси, особено въ градскитѣ и окръжнитѣ избори. Менѣ ми се струва, че въ градскитѣ избори никаква политика или партизанство не може да има: общинскитѣ сѣвѣти се занимаватъ повече съ стопанството на общинитѣ, отколкото съ нѣкаква си политика. Но азъ питамъ г. Цанова, между тѣхнитѣ редове има г. Каранешева, който тоже е правѣлъ компромисъ заедно съ г. Бурова, а ние знаемъ, че най-люто се нахвърлятъ сръбцу народната партия тии господа отъ крайната лѣвица, г. г. демократитѣ. Какъ тогава допускате единъ вашъ човѣкъ да комбинира, да прави компромисъ съ най-крайната партия? Въ това отношение трѣбва да признаемъ пакъ, че стои твърдо само една партия — г. г. социалиститѣ съ никого и за никакви блага не правятъ компромиси. Да, тѣ сж послѣдователни и въ това отношение на своето: ние сме противъ буржоазнитѣ партии и нѣма защо да вземаме вашитѣ гласове. Но останалитѣ господа, когато правите комбинации, недѣйте осжжда и упрекава онѣзи, които правятъ комбинации, защото, когато осжждате нѣкого за нѣщо, сами не трѣбва да го вършите.

Тоже г. Цановъ ни проповѣдаваше и опровергаваше това, което почтениятъ г. Геннадиевъ каза не да подражаваме ние на държави като Англия, ами да подражаваме на държави като Швейцария. Ние, които имаме исторически задачи да постигаме; ние, които стоимъ на Балканския полуостровъ, дѣто се кръстосватъ интереситѣ на много велики народи, не можемъ да подражаваме на една Швейцария, която е държава неутрална; ние можемъ да подражаваме на онѣзи и да изучаваме тѣхнитѣ нѣтица,

на които сж се угодѣмили, защото и ние се стремимъ да се угодѣмимъ. Нито условията, на нито географическото, нито етнографическото положение на Швейцария не отговаря на нашето. Не можемъ да отидемъ ние да се ръководимъ отъ Швейцария, която има друго положение сегашно, която има друго бѣдѣще отъ това, което имаме ние тукъ, българитѣ, на Балканския полуостровъ. (А. Странимировъ: И благодарение на това, може би, вѣстникаритѣ висатъ „министерска криза!“) Могатъ да викатъ „министерска криза“, могатъ да падатъ министерствата, обаче задачитѣ, които българскитѣ народъ има, ще се осжществятъ рано или късно. Този народъ има единъ гений, който го ръководи, и, въпреки всички прѣпятствия, това нѣщо ще се достигне! (А. Странимировъ: Той е Князь Фердинандъ!) Прѣди да бѣде Князь Фердинандъ тукъ, този народъ си живѣеше. Той ще живѣе и слѣдъ Князь Фердинанда. Не е той, който му прѣчи. Този народъ, който живѣ 500 години подъ робство, е ималъ фактори, които го крѣпятъ и ще го крѣпятъ! (А. Странимировъ: Трѣбва да го кажете тамъ, кѣдѣто трѣбва!) Г-нъ Цановъ говорѣше и питаше: на какви фактори почиватъ другитѣ партии? Ние сжщо можемъ да го попитаме: на какви фактори почива демократическата партия? Развѣ нѣколко власи изъ Видинско, които дали гласа си за нея, и то единъ нѣтъ, тѣ сж фактори, на които може да почива една партия? Обстоятелството итъкъ, че въ окръжнитѣ сѣвѣти не прокараха ни единъ човѣкъ, показва, че почвата ѝ е подровена. (Н. Цановъ: Смазахте ни!) Ама ще кажете: властѣта употреби това и онова! Сжщата властъ бѣше и при депутатскитѣ избори, сжщата е и сега. Ако бѣхте силни, нѣхте да прокарате вашитѣ кандидати. Ние видѣхме, че слѣдъ като и това население въ този край се опомни, слѣдъ като видѣ кѣдѣ отива управлението, то ви напусна, и ако свѣдѣнията ми сж вѣрни, то ви напусна безвъзвратно и завинаги! Кон сж факторитѣ, на които почивате, ако дойдохте съ громки слова да казвате: „демократическо течение“? Дѣ е това течение, кои сж тѣзи фактори? Ако, пакъ повтарямъ, тѣзи фактори сж власитѣ отъ Кулско и Видинско, вие се много мамите.

Н. Цановъ: Азъ мисля, че Вие би трѣбвало съ по-голямъ почитание да се отнасяте къмъ българскитѣ избиратели, защото едва вчера излѣзохте отъ сѣдилището, дѣто сте подписвали фалшиви протоколи.

Г. Пасаровъ: Азъ се отнасямъ съ почитание къмъ българскитѣ граждани и Ви казвамъ, че ако Вие мислите, че вашитѣ избиратели сж достойни, достойни сж и избирателитѣ на 180 души народни прѣдставители. Когато Вие, г-нъ Цановъ, се обръщате къмъ насъ и ни обвинявате, че нѣмаме фактори, на които да почиваме, ние можемъ да Ви кажемъ, че вие, демократитѣ, нѣмате тѣзи фактори; вие проповѣдвате школинчески теории.

Н. Цановъ: Ние не можемъ да бждемъ на „особно миѣние.“ (Смѣхъ.)

Прѣседателствующъ А. Франтъ: Г-нъ Цановъ, ще вземете послѣ думата и ще отговорите. Лични разправи не се позволяватъ.

Г. Пасаровъ: Когато Вие, г-нъ Цановъ, се обръщате къмъ насъ и ни обвинявате, че ние сме гнили, трѣбва да Ви отговоримъ. Колкото избори да станатъ, всички други групи въ страната и въ Камарата ще бждатъ повече отколкото сте вие.

Слѣдователно, първия параграфъ отъ тронното слово, тъй както е редактиранъ, съ заявлението, че този народъ е закрѣпналъ, че свободата малко или много е гарантирана, че този народъ ще продължава да изпълнява тази мисия, която му е възложена, ние напълно можемъ да го приемемъ. И напълно можемъ да го приемемъ не като атестация, както мислѣха нѣкои, а като отраденъ фактъ въ нашия политически животъ.

Сега, ще прѣмина къмъ третия параграфъ. Тамъ се споменува, че съ станали заемъ се отстраняватъ финансовитѣ затруднения и нашата страна може по-нормално да се развива сега. Въ това отношение се прѣтълчува малко криво тоя параграфъ. Заемътъ е едно отраднo явление за насъ, защото той стана съ публична подписка, че за първи пътъ нашето Княжество прави заемъ съ публична подписка. И благодарение на подкрѣпата, която даде народното прѣдставителство, благодарение на реда и тишината, които владѣха въ страната, нашиятъ кредитъ въ странство се повдигна и ние можахме да видимъ, че нашиятъ заемъ се покри 2 и 3 пѣти. Но съ какво се отстрапяватъ тия затруднения? Съ това, че не се спѣваме, съ това, че не сме принудени да изнасяме златото отъ страната и да се повдига ажиото на 15%. Ние виждаме въ това отношение едно подобрене — ако и не напълно, но се има подобрене, — не се спѣватъ рѣцѣтъ на правителството въ по-нататъшнитѣ му дѣйствиа. Но съ сключването на единъ заемъ, не можемъ да кажемъ, че България е богата страна, че можемъ да си развѣржемъ кесията и да разполагаме, както, напр., въ Франци. Не! Напротивъ. Сега, когато се отстраняватъ тия затруднения, сега ще можемъ свободно и като законодатели и министритѣ, като хора на управлението, да обмислимъ начина, по който да се управлява, по който економически тази страна трѣбва да се развива. И въ тази смисълъ нѣма да направимъ погрѣшка, нито прѣстѣпление, ако отдадемъ това, което заслужва да се даде на правителството.

Тукъ, обаче, по дѣятелността на г. Министра на Финанситѣ, ние има да се спремъ. Върху това се спре и почитаемиятъ Еленски народенъ прѣдставител. То бѣше по въпроса за патентитѣ. Нашиятъ законъ за патентитѣ е едно голѣмо недонесче. Когато се е изработилъ и вотираше въ Народното Сѣбрание, никакво обстоятелствено об-

мислюване не е имало и разхвърлянето на патентитѣ е оставено на произвола на администрацията. Вслѣдствие на това, ставали сж произволни разхвърляния на патента и оплакванията въ това отношение сж твърдѣ справедливи. Когато се опрѣдѣлило каква е цифрата на патента, който трѣбва да се разхвърли, извѣстни чиновници, които влизатъ въ тия комисии, криво сж разбрали и закона, и окръжното на г. Министра на Финанситѣ и дѣйствително сж извършили извѣстни, да не кажа, злоупотрѣбления, но извѣстни прѣвишения на власт. Намѣсто да се ръководятъ отъ абсолютна справедливостъ, тѣ често пѣти, даже безъ да си дадатъ трудъ да изучатъ по-обстоятелствено материалното положение на извѣстни граждани, произволно сж ги облагали съ патентъ. Единъ отъ г. г. прѣдставителитѣ спомена, че имало секретно окръжно. Това не е вѣрно. Има едно окръжно, въ което се опрѣдѣля на кои окръзи и околии какъвъ трѣбва да бжде патентътъ. Но, за жалостъ, възъ основа на закона, тѣзи комисии, които има да разхвърлятъ патента, въ болшинството си сж отъ държавни чиновници. Народниятъ елементъ е по-малко, и пѣтъ като прибавимъ това, че не може да си запази своето право и да настоява за поправане, станали сж извѣстни прѣвишавания на власт, станали сж несправедливости, които сж повдигнали негодуване. Но за това ние, като народни прѣдставители, тукъ ще обърнемъ вниманието на почитаемия министъръ, ние ще съвѣтваме и данъкоплатцитѣ да направятъ своитѣ оплаквания, и тѣзи несправедливости, които сж извършили нѣкои комисии, при разхвърлянето на патента, могатъ да бждатъ прѣмахнати. Въ това отношение ние сме длѣжни да обърнемъ внимание, защото ако не обърнемъ внимание, може тѣзи несправедливости да се узаконятъ и всѣкога, когато данъкоплатецътъ плаща данѣкъ, да прѣзира и държавата, и отечеството, които сж били така несправедливи спрѣмо него. Почтениятъ Еленски народенъ прѣдставител спомена и се изрази, че въ миналата сесия, въ Народното Сѣбрание, се гласували нѣколко батакчийски закони. Думата батакчийски е много казано. Въ това отношение той е несправедливъ. Издадоха се извѣстни закони, за да се гарантиратъ имотитѣ на селянитѣ, за да се гарантиратъ земеделческитѣ каси, (Д. Христовъ: Противъ батакчилѣка!) но това още не е батакчилѣкъ. Когато извѣстна класа на нашия народъ не е въ състояние сама да запази своитѣ интереси, отъ невѣжество, защото образованието не е дълбоко проникнало, налагаше се длѣжностъ на народното прѣдставителство, на законодателството, да издаде мѣропрятия, съ които да помогне на това население. Такива закони, издадени, може да станатъ причина, да дадатъ възможностъ на извѣстни батакчии да изедатъ паритѣ на лихваритѣ, но въ своята общностъ тѣ сж благотворни. (Ю. Теодоровъ: Ами законътъ за просрочване на вереситѣ?) Той не е на сегашния кабинетъ. Той ще

накара дребнитъ търговци да не даватъ на вересия и похвална постъпка сж взели дребнитъ търговци въ Варна — да не даватъ на вересия. Това е, което ще накара много хора да не купуватъ луксозни нѣща, ако нѣматъ пари въ каситъ си. Та, ако ние сме привикнали да вземаме всичко на вересия и отъ това да се явяватъ дългове и да се вършатъ батакчилжци, това е недостатъкъ. Нека се взематъ мѣрки, за да се отучи народътъ да взема вересия, ами да се простира толкова, колкото неговитъ сръдства позволяватъ.

Слѣдъ всичко това, г-да народни прѣдставители, азъ мисля, че и втория пасажъ отъ отговора на тронното слово ние можемъ да го приемемъ, защото това, което ще се отдаде, не е нито по-малко, нито повече отъ онова, което заслужва да се даде.

Остава да кажа нѣколко думи за третия параграфъ. Тамъ нѣма освѣнъ да се присъединя къмъ това, което почтениятъ г. Геннадиевъ каза, а именно, отграднитъ тържества, които станаха въ Шинка, говорятъ сами по себе си; онова, което послѣдва, тоже говори само за себе си и показва, че нашата страна, нашето отечество е повдигнато въ очитъ на свѣта, че едно императорско правителство ни прави извънредно голѣми комплименти, а тѣзи комплименти, този респектъ се послѣдва и отъ други, които отъ дълго врѣме не искаха и да чуятъ за България.

За послѣдния параграфъ оставамъ да говорятъ други, понеже врѣмето е късно и послѣ другъ отъ нашитъ другари ще обясни, толкозъ повече че ние имаме врѣме да говоримъ слѣдъ като чуемъ онова, което г. министърътъ ще каже.

Единъ упрекъ остава тукъ и върху този упрекъ ще кажа нѣколко думи. Отъ насъ се иска често, отъ този който ръководи външната политика, да изкаже това, което той знае, или това, което той има. Ако правилото, че мълчането е злато, а говоренето е сребро, може да се приложи, то е именно тогава, когато имаме да говоримъ върху нашата външна политика и върху други извънредно деликатни въпроси, какъвто е македонскиятъ. Азъ мисля, че ние, като виждаме положението, ще извършимъ актъ на мъдростъ, ако по-малко принуждаваме г. министра да дойде тукъ и да каже какво е положението на македонския въпросъ. Иде ми на умъ сега прочутия въпросъ за Фашода. Знаемъ всички какъ англичанитъ накараха Франция

да отстъпи по него. Стана интерпелация въ френския парламентъ отъ единъ социалистъ, ако се не лъжа, Руане. Когато г. министърътъ се готвѣше да отговори и когато узнаха, че отговорътъ на министра ще бѣде малко-много унизителенъ за Франция, даже и този, който е интернационалистъ, се отказа отъ своята интерпелация. Защо? Защото намира, че при подобни въпроси, като този за Фашода, по-добръ е министърътъ да замълчи, да прѣгълтне този хапъ, отколкото да дойде на трибуната. Та, казвамъ, извѣстно право имаме да искаме освѣтление; но нека по принципъ да не става въ нашия парламентъ, че министърътъ трѣбва да дойде и да ни разправи въ какво положение се намира извѣстниятъ въпросъ, въ който можемъ да бѣдемъ само малкъ факторъ и разрѣшението на който зависи отъ други хора, а една декларация тукъ може да поврѣди и на този, който я прави, пъкъ и на въпроса, за който тя интерпелация се прави. (Н. Габровски: Тогава защо е туренъ този пасажъ въ отговора на тронното слово?) Г-нъ министърътъ ще дойде и ще ви обясни. (Н. Габровски: За Фашода е съвсѣмъ друго нѣщо. Тукъ за нея не се говори. — Д. Христовъ: Тия нѣща се разбиратъ, а не се разправятъ.) Азъ държа да се приеме този принципъ, че при подобни въпроси да бѣдемъ малко по-сдържани и по-прѣдпазливи, защото има много нѣща, които не могатъ да се казватъ. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-да народни прѣдставители! Часътъ е вече 7 безъ 7 минути, а има записани още 7 души. Продължаване на засѣданието е невъзможно.

Прѣди, обаче, да свършимъ това засѣдание, честъ имамъ да ви съобща слѣдующото: постъпило е едно писмо отъ Българското книжовно дружество, подписано отъ г. Гешова, съ което се съобщава, че на 27 того, въ недѣля, ще има едно празненство въ „Славянската Бесѣда“, по случай 100-годишнината на незабравимия българолюбецъ Юрий Венелинъ, съ което писмо се каиятъ почитаемитъ г. г. прѣдставители да присѣтствуватъ, ако искатъ. (Нѣкои прѣдставители: Въ колко часътъ?) Въ часътъ 10.

Въ понедѣлницъ ще имаме продължение разискванията по отговора на тронното слово.

Закривамъ днешното засѣдание.

(Закрито въ 7 ч. вечерта.)

Прѣдседателъ: Д. Цанковъ.

Подпрѣдседатели: { Д. К. Поповъ.
А. Франгя.

Секретаръ: Д. Филовъ.

Началникъ на Стенографическото бюро: Т. Гължбовъ.